SOSIAL ØKONOMEN

INNHOLD

- Helsepolitikk
- Lønnstakerfond?
- Sentralbanksjefens årstale
- Econometric Society's Winter Symposium
- Bompengefinansiering
- Omsetning av oppdrettslaks

NR. 3 – MARS 1990 – 44. ÅRG.

DOKTORGRADSSTIPENDIAT
U-landsøkonomi

Ved Institutt for økonomi og samfunnsfag, Norges landbrukshøgskole er det ledig en 4-årig stilling som doktorgradsstipendiat med 75 % av tiden til forskerutdanning.

Den som tilsettes skal arbeide innenfor fagområdet utviklingsøkonomi, koblet opp mot naturressursforvaltning i vid forstand. Problemstillinger i tilknytning til landbrukssektoren er spesielt interessante.

Fullstendig utlysingstekst står i Norsk lysingsblad nr. 68, 21.3.-90.

Nærmere opplysninger om stillingen kan fås ved henvendelse til Ragnar Øygard, tlf. 09/94 86 14.

Søknad med vitnemål, attester, og gjerne en kort beskrivelse av hvilke problemstillinger søkeren kan tenke seg å arbeide med, sendes:
Norges landbrukshøgskole, Institutt for økonomi og samfunnsfag
Boks 33, 1432 ÅS-NLH innen 9. april.
Søknaden merkes med prosjektnr. 400.609.

NLVF
NORGES LANDBRUKS-
VITENSKAPELIGE
FORSKNINGSRÅD

Norges landbruksvitenskapelige forskningsråd er en selvstendig institusjon som skal planlegge, prioritere og finansiere forskning av særlig betydning for landbruk, naturforvaltning og tilknyttet næringsutvikling. Av i alt vel 600 ansatte er 36 knyttet til NLVFs administrasjon. Ventet omsetning i 1990:
Ca 370 millioner kroner.

Innhold

Nr. 3 1990 – 44. årg.

2
TOR IVERSEN:
Agent for hvem?
Eksempler på helsepolitiske konflikter

5
KARL OVE MOENE OG TONE OGNEDAL:
Lønnstakerfond?

7
Kommentarer til sentralbanksjef Hermod Skånlands årstale

TORE THONSTAD:
Konkurranseevnen på lang sikt

SVEIN ØYGARD:
Kommentar til Hermod Skånlands årstale

12
TORE NILSSEN:
Economic Society's Winter Symposium

DEBATT:

14
ALFRED KVALHEIM:
Framtid og finansiering for folketrygda

ARTIKLER:

15
TOM RÅDAHL:
Bompengefinansiering – et samfunnsøkonomisk problem?

21
JAN ERIK ASKILDSEN:
Samvirke og ko-operativer for omsetning av oppdrettslaks?

3. omslagsside
Nye forskningsrapporter

Forsidebilde: Svein Erik Dahl, Samfoto as

SOSIALØKONOMEN
ISSN 0038-1624

Lønnsoppgjør, lønnskostnader og inntektsfordeling

I skrivende stund står lønnsoppgjøret for døren. Med oppdemmede krav etter to år med lønnslov og en reell arbeidsløshet på omlag 150 000 om vi regner med folk på tiltak, har vi nå en inntektspolitisk konflikt som neppe kan løses av lønnsoppgjøret alene.

Det er bred enighet om at det er ønskelig med en reduksjon av lønnsnivået av hensyn til bedriftenes internasjonale konkurransedyktighet. Det er av betydning for fastlands-Norges utenriksøkonomiske balanse og arbeidsplassene i hjemmekonkurrerende industri. Spesielt i en situasjon med muligheter for varig arbeidsløshet er det ønskelig å redusere prisen på bruk av arbeidskraft.

Men det søkelys som er satt på lønnsnivået må ikke overskygge andre faktorer som påvirker konkurranseevnen, først og fremst produktiviteten og prisnivået på skjermede varer som brukes av konkurranseutsatt industri. Det er antakelig mye å hente på disse to områdene.

Lønningene er ikke bare en viktig kostnadskomponent, de er samtidig den viktigste inntektskilde for det brede lag av befolkningen. Reduksjon av lønnsnivået innebærer en betydelig inntektsomfordeling bort fra lønnstagerne som ikke nødvendigvis er samfunnsøkonomisk eller politisk ønskelig. Det er samtidig vanskelig å få til. Flertallet i befolkningen vil ikke akseptere å gå ned i levestandard i en tid hvor nasjonalinntekten øker.

Den økonomiske politikk må utformes slik at det er mulig å redusere lønnsnivået (eller begrense lønnsveksten) samtidig som at inntektsfordelingen ikke blir skjevere. Det kan gjøres på to måter. For det første kan bedriftenes lønnskostnader reduseres ved konstant lønnsnivå ved at arbeidsgiveravgiften til folketrygden reduseres. For det andre kan lønnsnivået reduseres med konstant realdisponibel inntekt for lønnstagerne ved at skatten på lønnsinntekter reduseres.

Det er videre et problem for inntektsfordelingen at deler av næringslivet har uforholdsmessig store eierinntekter. Det gjelder spesielt for næringer som høster grunnrente som de får beholde selv. Regjeringen bør hente inn slik grunnrente ved produksjonsavgifter, og bør iverksette tiltak for å begrense eierinntektene og prisutviklingen i skjermede næringer med mangelfull konkurranse.

Det er et kjent resultat i økonomisk teori at ett virkemiddel ikke kan oppfylle to målsettinger. Lønnsnivået kan ikke tilfredsstille mål om konkurranseevne og inntektsfordeling samtidig. Myndighetene må bidra til å løse målkonflikten.

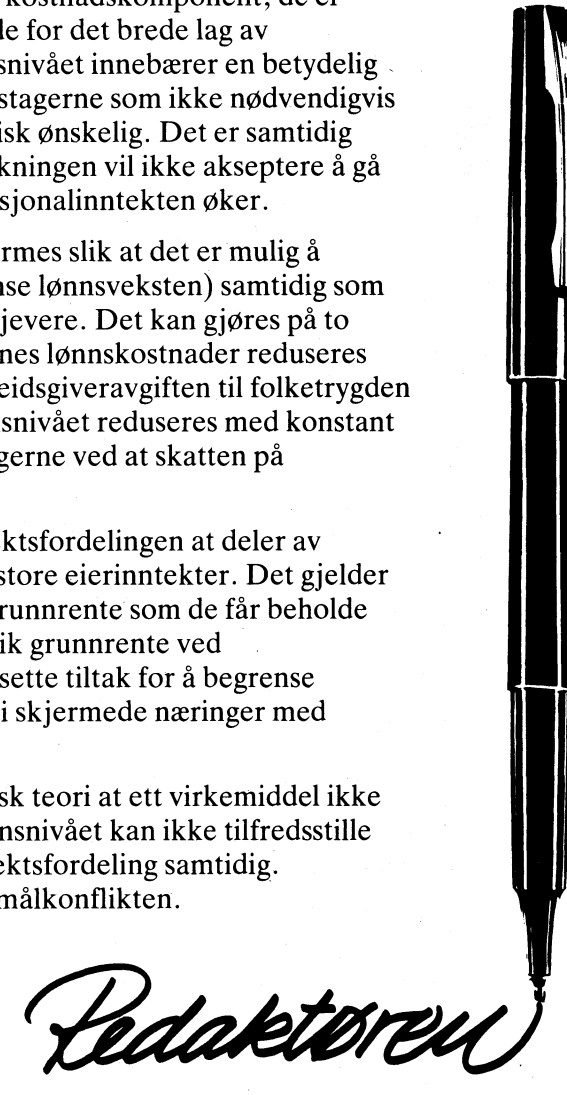

Aktuell kommentar:

Agent for hvem?[1]

Eksempler på helsepolitiske konflikter

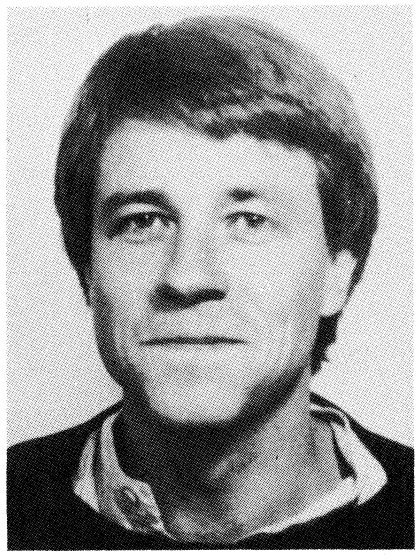

Tor Iversen

Kombinasjonen av omfattende forsikring og legenes kunnskapsmonopol er en viktig bakgrunn for mange problemer i helsevesenet. Ofte er det ikke mulig for legene både å være perfekte agenter for «sine» pasienter og for samfunnet. Konfliktene dette medfører, vil bli mer merkbare framover. Dette stiller krav til målene for helsepolitikken og til utforming av belønningssystemer for helsepersonell.

AV
TOR IVERSEN*

1. Innledning

Det er flere spesielle trekk ved produksjonen av helsetjenester. Tre slike trekk er:

1 Omfattende forsikring. For oss alle er det knyttet usikkerhet til hvordan helsetilstanden i framtida blir. Selv om en ikke kan forsikre seg fullt ut mot tap av liv og helse, vil de fleste velge å forsikre seg mot vesentlige helsetjenesteutgifter. I Norge har det offentlige påtatt seg denne oppgaven.

2 Legenes kunnskapsmonopol. Etterhvert som medisinsk kunnskap blir mer omfattende og spesialisert, blir den ulike kunnskap mellom så vel pasient og lege som mellom myndighetene og legene stadig tydeligere. Det blir også stadig vanskeligere for en lege innenfor en spesialitet å uttale seg om en annen spesialitet.

3 Preferanser for utjamning. Vi bryr oss om hverandres adgang til helsetjenesten. Dette kan være for å sikre oss at helsevesenet fungerer hvis en selv blir syk. Men det er nok også et genuint ønske om tilbudslikhet uavhengig av de materielle ressurser en disponerer. At tilgang til helsetjenesten oppfattes som en rettighet, er et tegn på det.

Formålet med denne kommentaren er å argumentere for betydningen av disse trekkene for å forstå sentrale problemer i helsevesenet. Det skal jeg gjøre ved hjelp av noen eksempler. Kombinasjonen av omfattende forsikring og legenes kunnskapsmonopol vil være gjennomgående i alle eksemplene.

Det at legene har et kunnskapsmonopol, innebærer at de får en agentrolle overfor pasientene. De får også en agentrolle overfor det offentlige, som finansierer helsevesenet. En perfekt agent treffer samme beslutning som oppdragsgiveren ville truffet, dersom oppdragsgiveren hadde vært like godt informert som agenten. Som kjent fra principal – agent litteraturen er det ofte problematisk å lage ordninger som sørger for dette, når agenten også har sine egne interesser å ivareta. I helsesektoren er imidlertid problemene større ved at det er to prinsipaler. Ikke bare pasienten, men også det offentlige, som finansierer helsetjenesten, stiller krav til legene.

Det er nær sammenheng mellom disse problemene og skillet mellom ex ante og ex post i forbindelse med forsikringskontrakter. Ex ante kan man være interessert i å utelukke de behandlingene som har liten forventet helseeffekt, fra kontrakten. Slike bindinger vil være vanskelig å gjennomføre fullt ut i praksis. Ex post vil pasienten derfor kreve at også behandlinger som har liten helsegevinst i forhold til kostnadene, skal gjennomføres. Dette vil være særlig aktuelt innenfor vårt system hvor individuelle kontrakter helt er fraværende.

2. Agentrollens problemer

Etiske påbud og normer pålegger legene å være perfekte agenter for sine pasienter. I Genèvedeklarasjonen finner man: «The health of my patient shall be my first consideration». Følgen av dette hensynet er at diagnostikk og behandling skal foregå så lenge pasienten kan antas å ha helsegevinst av det. At ressursene som brukes har en alternativ anvendelse, skal man ikke ta hensyn til. I vårt system samsvarer dette med den individuelle pasients interesser.

Men legen er også pålagt å være agent for samfunnet som helhet. I «Lov om lægers rettigheter og plikter» kan man lese i paragraf 13: «Enhver læge skal ved sine reiser, forskrivning av lægemidler og øvrige forordninger iaktta den sparsomhet, som er forenelig med de sykes og det offentliges tarv». Fritt oversatt kan vi kanskje si at legene ved sine beslutninger skal fremme samfunnsøkonomisk effektivitet. Nå er det ikke helt

[1] Takk til Erik Nord, Elizabeth Nygaard, Tone Ognedal og Alf Erling Risa for nyttige kommentarer til et tidligere utkast.

* Tor Iversen, cand. oecon. fra 1978, er forsker ved Statens institutt for folkehelse og stipendiat ved Senter for helseadministrasjon, Universitetet i Oslo.

enkelt å presisere hva samfunnsøkonomisk effektivitet generelt skal innebære i helsesektoren. Dette har blant annet sammenheng med holdning til risiko samt den omsorg vi har for hverandres helse når noen blir syk. I denne artikkelen er det tilstrekkelig å si at samfunnsøkonomisk lønnsomhet i helsevesenet i en del tilfeller innebærer at man bør stoppe omfanget av diagnostikk og behandling før all forventet helsegevinst er tatt ut. På denne måten tar man hensyn til at ressursene har alternative anvendelser som det også knytter seg positive vurderinger til.

Om legen oppfatter seg som agent for sin pasient eller for samfunnet, får derfor konsekvenser for hva som er de rette medisinske beslutningene. Som agent for samfunnet tar legen også hensyn til den nytten andre pasienter kan ha av ressursene han bruker på sine egne pasienter. Det er derfor ikke noe mer etisk høyverdig å være agent for sin pasient enn å være agent for samfunnet som helhet. Det er imidlertid ikke vanskelig å skjønne at legen føler større lojalitet til «sine» pasienter enn en anonym annen pasientgruppe. Mange vil vel hevde at dette er en forutsetning for å opprettholde et tillitsforhold mellom den enkelte pasient og hans lege. Men kostnadene er der i form av samfunnsøkonomisk ineffektivitet.

La meg utdype konflikten ved hjelp av et par eksempler. I England hevdes det at det skjer streng rasjonering av behandling av pasienter med nyresvikt. Alternativet til behandling er død. Det hevdes at eldre pasienter som kunne leve med jevnlig dialysebehandling på sykehus, ikke får slik behandling fordi det blir ansett for å være for dyrt. Denne rasjoneringen sies å foregå ved at legene framstiller helseutbyttet ved dialysebehandling som mindre enn det egentlig er. Man finner dermed «faglige» begrunnelser for beslutninger som blir gjort av rasjoneringshensyn. I dette tilfellet er det åpenbart at legene ikke er perfekte agenter for sine eldre pasienter. Derimot kan de gjerne være perfekte agenter for resten av samfunnet som stiller den tilgjengelige kapasiteten til disposisjon.

Et annet eksempel er sykemeldinger og uføretrygd. Det er klart at det her kan være motsetninger mellom den enkelte pasient og samfunnsøkonomiske hensyn. Hva slags avveininger legene faktisk gjør, vet vi lite om.

Til nå har jeg sett helt bort fra at legene også kan ha egeninteresser. Slike egeninteresser kan være av faglig art, at man tar sikte på en bestemt karriere eller forsøker å oppnå det en oppfatter som å være en rimelig inntekt. En privatpraktiserende lege kan påvirke sin egen inntekt både ved å påvirke antall konsultasjoner og konsultasjonenes innhold. En offentlig ansatt lege blir tvunget til å rasjonere egne og andres ressurser innenfor det budsjettet som står til disposisjon. Det belønningssystemet (vidt definert) helsepersonell står overfor, vil derfor påvirke i hvilken grad de vil være agenter for sine pasienter eller for samfunnet (se f.eks. Ellis and McGuire, 1986). La oss ta stykkprisbetaling som et eksempel. Dersom Folketrygdens refusjon for å sende en blodprøve til analyse er større enn legens marginale kostnad (inkludert verdsetting av egen tid), vil det lønne seg for legen å ta en prøve også av pasienter som ikke kan forventes å ha helseutbytte av prøven. Det som holder legen tilbake, er hensynet til pasientens helse og Folketrygdens økonomi. Men det er grunn til å tro at et slikt system vil generere langt flere prøver av tvilsom verdi enn dersom legen selv måtte bære de marginale kostnadene ved å ta prøven. Det er derfor en interessant observasjon at Lægeforeningene i mange land er tilhengere av stykkprisavlønning av leger. Med stykkprisavlønning unngår legene de vanskelige beslutningene det er å rasjonere sine tjenester innenfor et gitt budsjett.

3. Bør alle kjenne sitt kolesterol?

Jeg skal utdype problemene jeg har reist ved nok et eksempel. Det har med screening for mulig sykdom å gjøre. La oss knytte det til høyt kolesterol, siden dette er et aktuelt spørsmål. De prinsipielle synspunktene har imidlertid anvendelse på en rekke områder.

Sannsynligheten for å få hjerte- og karsykdommer er som kjent avhengig av en rekke faktorer. Eksempler er høyt blodtrykk, arv, røyking, kolesterol osv. Det eksisterer modeller hvor ulike risikofaktorers påvirkning av denne sannsynligheten er estimert på grunnlag av data fra store befolkningsundersøkelser. Det er ikke uavhengighet mellom de enkelte faktorene. For eksempel vil en reduksjon i kolesterolnivået ha større betydning for dødeligheten for en røyker enn for en ikke-røyker.

En gruppe norske leger laget for en stund siden et handlingsprogram for bekjemping av høyt kolesterol i den norske befolkning (Bjartveit o.a., 1988). Her slo man fast at alle voksne bør kjenne sitt kolesterolinnhold. La oss tenke litt nærmere over det ved hjelp av et eksempel. Det er tre middelaldrende menn som står framfor en kolesteroltest. A lever sunt, men har hatt noe hjerte- og karsydom i familien tidligere. B er ikke arvelig belastet, men røyker og nyter både krem og feite sauser. Han setter så stor pris på disse godene at det ikke er aktuelt å legge om livsstilen selv om kolesterolinnholdet viser seg å være høyt. C lever som B, men er villig til å legge om til en magrere linje dersom det viser seg at kolesterolinnholdet er høyt. For meg synes det klart at verken A eller B vil ha noe å vinne på å kjenne sitt kolesterolinnhold. Skulle det vise seg å være høyt, er det lite A kan gjøre for å redusere det (behandling med medisiner kan modifisere dette utsagnet). Han må imidlertid leve med belastningen å vite at han har økt risiko for hjerteinfarkt resten av livet. B kan forandre livsstilen, men er villig til å risikere et kortere liv mot å nyte det som oppfattes som livets goder i dag. C derimot kan ha noe å vinne, ved at kunnskap om kolesterolnivået vil bety noe for beslutningen om levemåten framover.

Eksempelet understreker det tvilsomme i å fastslå at «alle voksne bør kjenne sitt kolesterolnivå» uten å ha kjennskap til den enkelte pasient risikoprofil og preferanser. Med dette som utgangspunkt kan en komme til å belaste pasienter med tester som de helst ikke ville ha tatt dersom de var like godt informert som legen. De legene som uten videre følger ekspertenes handlingsprogram, vil i dette tilfellet verken være perfekte agenter for den enkelte pasient eller for samfunnet, siden volumet av prøver blir stør-

re enn begge grupper er interessert i. Derimot kan det være penger å tjene både for privatpraktiserende leger og laboratorier dersom Folketrygdens takster er større enn de marginale kostnadene forbundet med å ta og analysere prøver.

Som agent for samfunnet skal ikke legen tilby kolesteroltest til alle sine pasienter. De som har den laveste forventede gevinst av en slik test, skal rasjoneres bort. For en pasient som blir fraråd et en test, blir da problemet å vite om legen fraråder ham å ta testen utfra hensynet til pasientens beste eller som samfunnets agent.

4. Nytte-kostnadsanalysenes politiske økonomi

Omfanget av markedsfeil i helsesektoren medfører at det er behov for samfunnsøkonomiske lønnsomhetskalkyler. Det er en tendens til at helsepersonell tar slike analyser mer seriøst nå enn tidligere. Det har blitt mer vanlig at de argumenterer med samfunnsøkonomisk lønnsomhet for prosjekter de gjerne vil ha ressurser til. En slik interesse er sannsynligvis et resultat av at bevilgende myndigheter tillegger slike argumenter mer vekt nå enn før. Dette er positivt på mange måter. Men det er også problematisk fordi kunnskapen er skjevt fordelt. La oss se på noen eksempler.

Når en stor del av pasientene kommer i arbeid etter en behandling, blir det ofte framhevet som en viktig samfunnsøkonomisk effekt. Slike argumenter har vært benyttet i forbindelse med hjertekirurgi så vel som intensivbehandling av nyfødte. For behandlinger som ikke har denne effekten eller som retter seg mot pensjonister, hevder derimot ofte helsepersonell at det er uetisk å trekke inn arbeidsførhet når det er snakk om folks helse. Man ser færre eksempler på nytte-kostnadsanalyser innenfor disse områdene. Konklusjonen blir dermed at man får et skjevt utvalg av prosjekter som underkastes samfunnsøkonomiske analyser. En grunn til dette er at noen effekter er vanskeligere å måle og verdsette (f.eks smerte og angst) enn andre. Men en annen grunn er at helsepersonell heller trekker de gunstige enn de mindre gunstige prosjektene fram i lyset.

Som jeg allerede har antydet, er verdsettingen av nyttesiden et stort problem i helsesektoren. Ofte vil det ikke være meningsfylt å måle betalingsvilligheten. Dette gjelder særlig livreddende behandlinger og behandling for alvorlig sykdom. Når alternativet til en liten mulighet for å bli frisk er den sikre død, vil de fleste kreve en uendelig stor kompensasjon for å gi avkall på behandlingen. Selv en behandling med den minste sannsynlighet for å lykkes vil dermed bli samfunnsøkonomisk lønnsom siden det ikke vil være mulig å realisere Paretoforbedringer gjennom overføringer under slike forhold. Jeg tror dette er bakgrunnen for at man innenfor helsesektoren har konsentrert seg om nyttekostnadsanalyser hvor nyttesiden er målt i andre enheter enn kroner, for eksempel vunne leveår, vunne kvalitetsjusterte leveår osv. Gjennom dette trekker man også fordelingsaspekter inn i analysene.

Økonomer som er involvert i nyttekostnadsanalyser i helsesektoren, er henvist til å godta legenes angivelse av nytte knyttet til diagnostikk og behandling. Som agenter for sine egne pasienter oppmuntres legene til å vri informasjonen slik at deres prosjekt kommer gunstig ut. Det trenger ikke ligge noe bevisst løgnaktig i dette. Det er vel heller slik at man ofte ubevisst undertrykker de mindre gunstige effektene og overvurderer de gunstige. Dette er et problem for påliteligheten av de samfunnsøkonomiske analysene. Spesielt vil dette gjelde i forbindelse med innføring av ny teknologi i helsevesenet. På anskaffelsestidspunktet har man ofte lite eksakt kunnskap om hvilke helseforbedringer en kan forvente fra teknologien.

I løpet av de siste årene har det kommet i gang flere etterutdanningstilbud for helsepersonell innenfor ledelse, administrasjon og økonomi. Det er grunn til å tro at slike tilbud blant annet bidrar til at innholdet i sentrale økonomiske begreper blir bedre kjent blant helsepersonell. Dette er en gunstig utvikling, men har også en problematisk side. Det er rimelig å tro at helsepersonell fortsatt vil ha sin lojalitet hos «sine» pasienter. Nå har de imidlertid den fordelen at de har bedre kjennskap til økonomers måte å tenke på. Dette åpner for strategisk tenkning i forbindelse med nyttekostnadsanalyser. Man kan ta utgangspunkt i det resultatet man gjerne vil oppnå. Deretter leverer man de inputs til analysen som gjør at det svaret økonomene kommer fram til, samsvarer med det ønskede resultat for legene.

5. Budsjettavgjørelser

Budsjettavgjørelsene er vel det området hvor betydningen av ulik kunnskap er best forstått. Jeg skal illustrere problemet ved hjelp av et eksempel.

Sykehusenes ventelister er en gjenganger i den helsepolitiske debatten i Norge. Det er grunn til å tro at politikernes villighet til å bevilge penger avhenger av ventelistenes (eventuelt ventetidas) lengde. Det vil da lønne seg for sykehusene å unngå at ventelistene blir for korte, siden det vil gå utover budsjettet. Samtidig er det mange kostnader forbundet med å opprettholde lange ventelister. Sykdom forandrer seg ettersom tida går. Mange pasienter må kanskje undersøkes flere ganger før en operasjon endelig kan utføres. Alternativt kan det tenkes at mange operasjoner må avlyses fordi en del pasienter ikke møter fram eller ikke egner seg for operasjon når det er deres tur. Sykehusenes ressurser kunne i mange tilfeller vært brukt bedre dersom ventelistene hadde vært kortere. Siden dette kan innebære budsjettkutt, finner sykehusene det likevel lønnsomt å opptre som de gjør. Samfunnsøkonomisk er det sannsynlig at systemet fører til en dårligere ressursbruk enn en kunne hatt ved alternative systemer (Iversen, 1989).

Noe av problemet består i at de som fastsetter budsjettene, ikke har innsikt i hva som skjuler seg bak ventelistetallene. Et eksempel fra NOU 1988:4 kan illustrere dette.

Tabellen viser antallet pasienter på venteliste for utredning og koronar bypass operasjon (operasjon når blodårene inn til hjertet har blitt tette) ved regionsykehusene. Vi ser at det er en stor økning i Rikshospitalets venteliste fra 1986 til 1987, mens Haukeland sykehus opplevde en nedgang. Men tallene forteller ingenting om bakgrunnen for denne utviklin-

Tabell 1. *Ventelister for hjertekirurgiske pasienter ved norske regionsykehus per 1.1.86 og 1.1.87.*

Sykehus	Diagnostisk liste 1.1.86	Diagnostisk liste 1.1.87	Kirurgisk liste 1.1.86	Kirurgisk liste 1.1.87
Rikshospitalet	446	591	176	321
Ullevål	83	184	137	150
Haukeland	275	241	136	115
Trondheim	109	245	62	68
Tromsø	78	129	91	86
Sum	991	1 390	602	740

gen. Har kirurgene på Rikshospitalet blitt dyktigere slik at de er i stand til å operere pasienter de ikke kunne gjøre noe for tidligere? I så fall er det et argument for økte bevilgninger. Men det kan også hende at grensene de setter for behandling, har blitt utvidet, slik at de som står på ventelisten i 1987 har et mindre forventet helseutbytte av operasjon enn de som stoder i 1986. Da er det langt fra klart at bevilgningene bør øke. Men om det er det ene eller det andre (eller noe helt annet) som er tilfellet, er det bare de medisinske ekspertene som vet. Et mål må derfor være å utforme budsjettsystemene slik at det lønner seg for ekspertene å oppgi korrekt informasjon om bakgrunnen for venteliste-utviklingen.

6. Avslutning

Utformingen av forsikringsordningene i helsevesenet gjør det umulig for legene både å være perfekte agenter for »sine« pasienter og for samfunnet. Konflikten mellom disse hensynene blir tilslørt av legenes kunnskapsmonopol. Denne kommentaren har forsøkt å gi noen eksempler på de uttrykksformene konflikten har. Det er grunn til at tro at konflikten blir mer synlig når kampen om ressursene blir mer intens. Det vil derfor bli behov for mer konkrete mål for helsepolitikken enn hva vi har i dag. Det vil også bli behov for belønningssystemer som bidrar til at disse målene blir oppfylt. I dette arbeidet kan det være mye å hente fra nyere økonomisk teori som tar hensyn til eksistensen av asymmetrisk informasjon.

REFERANSER:

Bjartveit, K og andre, 1988, Behandling av hyperkolesterolemi hos voksne, *Tidsskrift for Den norske lægeforening,* 108, 2285 – 2288.

Ellis, RP and TG McGuire, Provider behavior under prospective reimbursement, *Journal of Health Economics,* 5, 129 – 151.

Iversen, Tor, 1990, A simple model of waiting list generating incentives, Upublisert arbeidsnotat.

NOU 1988:4, *Behovet for åpne hjerteoperasjoner i Norge,* Oslo, Bergen, Tromsø, Stavanger: Universitetsforlaget.

Aktuell kommentar:

Lønnstakerfond?

AV
KARL OVE MOENE OG
TONE OGNEDAL*

I LO's handlingsprogram for 1989-93 heter det at fagbevegelsen skal «lokalt og sentralt arbeide for fondsordninger og former for overskuddsdeling som på kollektiv basis gir lønnstakerne økt innflytelse over disponeringen av bedriftenes overskudd». Dette er en lite påaktet og etter vår vurdering positiv endring i LO's strategi. Tidligere har fagbevegelsen hatt et nokså inkonsistent forhold til innflytelse i form av eierskap. LO har understreket at de ansatte skal oppnå innflytelse i kraft av sitt arbeide, ikke som eiere. På den annen side innrømmes det at eierne har det siste ordet i en rekke viktige avgjørelser, som f.eks. permitteringer, oppsigelser og investeringer. På visse områder kan man altså vanskelig oppnå innflytelse som arbeidstaker, dersom en samtidig skal beholde et markedsøkonomisk system. To år med lønnslov har trolig gjort dette forholdet klarere: Lønnsmoderasjonen ble begrunnet med behovet for økt avkastning og mer egenkapital til investeringer slik at det kunne skapes nye arbeidsplasser. De ansatte har imidlertid ingen garanti for at det er dette som skjer. Disponeringen av de økte overskuddene har vært utenfor de fagorganisertes kontroll.

Karl Ove Moene

Det må betegnes som oppsiktsvekkende at LO gikk inn for to år med tilnærmet lønnsstopp uten noen form for motytelse. Bestemmelsene i Lønnsloven om regulering av aksjeutbytte er som kjent kosmetiske fordi aksjeeierne fritt kan høste kursgevinstene av de økte overskuddene og fordi eierne har styringsretten.

Nå har en arbeidsgruppe under Næringsutvalget i DNA kommet med en utredning om kollektive fond som

* Karl Ove Moene, cand. oecon fra 1977, dr. philos fra 1984, er professor ved Sosialøkonomisk institutt, Universitetet i Oslo.
Tone Ognedal, cand. oecon fra 1985, er vitenskapelig assistent ved Sosialøkonomisk institutt, Universitetet i Oslo.

Tone Ognedal

skal disponeres av fagbevegelsen (LO?). En begrunnelse er at de ansatte bør få mer innflytelse over bedriftenes overskudd som kompensasjon for sin lønnsmoderasjon. Utredningen er ikke offentliggjort, så vår diskusjon av forslaget må bygge på pressemeldinger, avisartikler, og annen annenhåndsinformasjon.

De økonomiske virkningene av fondene er avhengig av

1. Hvordan de organiseres (bedriftsvise eller sentrale fond).
2. Hvordan de disponeres.
3. Hvordan de finansieres.

På alle tre punktene hersker det uklarhet. Trolig gjelder dette også i selve utredningen. Såvidt vi har kunnet bringe på det rene, går utvalget inn for en ordning som er uheldig på alle tre punktene.

Hovedforslaget synes å være et forslag om (1) å opprette et sentralt fond som (2) delvis skal brukes til aksjekjøp på børsen og delvis til videreutdanning (av tillitsvalgte?), og som (3) skal finansieres ved en avgift (1,5%) på lønn i privat (og offentlig?) virksomhet. Dersom dette er riktig, dreier det seg ikke om overskuddsdeling og økt medarbeiderinnflytelse. Tvert om dreier det seg om fond finansiert ved en økning i arbeidsgiveravgiften, disponert av LO byråkratiet med uklare og tvilsomme formål.

En avgift på lønn virker normalt lønnsdempende særlig på tillegg gitt ved lokale forhandlinger. Det blir mer kostbart for bedriftene å gi lønnsøkninger og derfor vanskeligere for klubbene å oppnå like store tillegg som de ville fått uten avgiften. Lønnsmoderasjonen som avgiften medfører, blir imidlertid ikke så stor at lønnskostnadene inklusiv avgiften går ned. Også forhandlinger leder til at belastningen av en avgift deles mellom kjøper og selger. Dette støttes av empiriske undersøkelser av arbeidsgiveravgiftens virkninger på den lokale lønnsdannelsen (Jfr. Holden (1989)). Forslaget innebærer redusert lønnsinntekt og økte lønnskostnader. Med andre ord går lønna opp, men de ansatte får mindre. For å få tilslutning til en ordning med slike virkninger, må en ha svært gode forslag til hva fondsmidlene skal brukes til. Men det har ikke utvalget såvidt vi kan skjønne.

Blant forslagene til fondsdisponering har særlig kjøp av aksjer i børsnoterte selskaper vært framhevet. En viktig begrunnelse synes å være et ønske om å øke tilstrømmingen av risikovillig kapital til næringslivet. Dette er mildt sagt et tvilsomt formål.

For det første leder ikke større aksjekjøp i seg selv til økt egenkapital i næringslivet. Egenkapitalen blir bare styrket dersom de børsnoterte selskapene på grunn av økt etterspørsel etter aksjer velger å utstede nye aksjer.

For det andre er det relativt få og store selskaper som er børsnoterte. Av den grunn vil ordningen i beste fall medføre overføringer fra mindre og arbeidsintensive bedrifter til store og trolig mer kapitalintensive bedrifter.

For det tredje innebærer ordningen at en fjerner seg fra ønsket om økt lokalinnflytelse og medarbeiderdemokrati. Alle skal være med å finansiere sentralt administrerte aksjekjøp i noen få storselskaper.

For det fjerde kan ordningen i første rekke komme til å begunstige spekulanter i form av kursgevinster når LO starter sine raids på børsen.

Den foreslåtte ordningen kan også betraktes som en økning av fagforeningskontingenten. En avgift på 1,5% innebærer i så fall en dobling av kontingenten. Men ikke nok med det: både medlemmer og ikke-medlemmer kan komme til å måtte betale. Utvilsomt kan det være behov for å videreutdanne tillitsvalgte bl.a. for å ruste seg til nye utfordringer som EF's indre marked vil medføre. Men det er heller tvilsomt om dobbel fagforeningskontingent vil vekke den helt store begeistring på arbeidsplassene dersom slike kurs er blant de viktigste begrunnelsene.

Det fins klart bedre ordninger enn den utvalget synes å ha lagt størst vekt på. Eventuelle fond eller eierforeninger bør være lokale og nært knyttet til fagforeningsklubbene. (Såvidt vi vet nevner utredningen også lokale ordninger.) Finansieringen bør ordnes som en andel av brutto-overskuddene i bedriftene. Formålet bør være økt lokal eierinnflytelse fra de ansattes side. Innenfor slike rammer burde en også drøfte hvordan Landsbanken, fagbevegelsens egen bank, kunne bidra dersom de ansatte ønsker å oppnå majoritetsinteresser i egen bedrift.

REFERANSER:

Holden, S. (1988): «Wage drift and bargaining. Evidemnce from Norway.» *Economica* 56, 419-432.

Aktuell kommentar:

Kommentarer til sentralbanksjefens årstale

Sentralbanksjef Hermod Skånland har nylig holdt sin årstale om «Økonomiske perspektiver». Hovedtemaet for årets tale var arbeidsledighetsproblemet og mulighetene for å få økt sysselsettingen. Sosialøkonomen har bedt Tore Thonstad og Svein Øygard om å komme med kommentarer til talen.

Sentralbanksjefens årstale holdes i forbindelse med at representantskapet i Norges Bank holder årsmøte. Representanskapet innbyr da til middag, og blant de over 300 inviterte er Stortingets president, statsminister, regjeringsmedlemmer, stortingsrepresentanter og andre ledende personer innen offentlig forvaltning, næringsliv og presse. Både Skånland og tidligere sentralbanksjefer har benyttet denne anledningen til å legge frem sin oppfatning av hva som er situasjonen for norsk og internasjonal økonomi, hva som er mulighetene fremover og kanskje noen formaninger om hva som burde gjøres.

Redaksjonen

Tore Thonstad

Konkurranseevnen på lang sikt

AV
TORE THONSTAD*

1. Strukturpolitikk

Sentralbanksjefen har som kjent alltid forsøkt å trekke fram de langsiktige virkningene av dagens økonomiske politikk, og slik virket som et verdifullt korrektiv til politikere som ofte har kortere horisont. Årets tale faller inn under denne utmerkede tradisjon. Talen er selvsagt også preget av at Skånland er utøver av en spesiell rolle i vårt økonomisk-politiske maktspill – en rolle som gjennom årene har ført til at årstalene har vært en sammenhengende rekke av advarsler mot ekspansiv politikk.

Talen ga et bredt oversyn over internasjonal og norsk økonomi. Det er da kanskje urettferdig å etterlyse utelatte temaer. Det er likevel oppsiktsvekkende at EF-tilpasningen ikke ble berørt, særlig i forbindelse med hans inngående drøfting av arbeidsløshetsproblematikken. Jeg savnet en diskusjon av om en eventuell full tilpasning til EFs såkalte fire friheter og full integrasjon i EØS, ville kunne øke problemene med å holde full sysselsetting. Kan vi forbli en øy av høy sysselsetting i et hav av arbeidsløshet – hvis grensene åpnes og de nasjonale styringsmuligheter svekkes? Eller er implikasjonen av medlemskap at vi må være villige til å akseptere ledighetsnivåer som gjør seg gjeldende både i små og store EF-land?

Jeg skal her begrense meg til å kommentere Skånlands analyse av mulighetene for å holde lavere arbeidsløshet enn andre land, på kortere og lengre sikt. Skånlands hovedtese er at sysselsettingen på lang sikt bare kan trygges ved det han kaller strukturpolitikk, herunder mer markeds-

* Tore Thonstad, cand. oecon 1955, dr. philos 1969, er professor ved Sosialøkonomisk institutt, Universitetet i Oslo.

orienterte konkurransevilkår, skattemessig nøytralitet mellom investeringsalternativer, lav inflasjon og en politikk for langsiktig stabilitet. Han understreker sterkt at en må ha for øye de langsiktige virkninger av de løpende politiske vedtak og at det viktigste for sysselsettingen på lengre sikt er å få et lønnsnivå mer på linje med våre handelspartnere.

Han hevder videre at vi på kort sikt bare kan redusere arbeidsløsheten ved «formuestapping», dvs. bruk av oljeformuen og opplåning utenlands. – Han advarer sterkt mot dette, da det vil gå på bekostning av fremtidige generasjoner, og da effekten vil bli midlertidig.

For unyansert?

Skånland har her åpenbart viktige poenger – men budskapet blir etter hvert for monotont og for unyansert.

Vi skal for det første merke oss at våre viktigste handelspartnere (særlig EF-landene) som har lavere lønnskostnader enn oss, i årevis har hatt en meget høy arbeidsløshet. Det gjelder særlig de EF-land som har de laveste lønnskostnader. På den annen side har land med meget høye lønnskostnader (bl.a. Sverige og Sveits) meget lav arbeidsløshet. En del av forklaringen på dette er nok produktivitetsforskjeller. Arbeidsløshetsnivået i et land påvirkes imidlertid også av myndighetenes holdning til arbeidsløshet, gjennom de tiltak som settes inn for å begrense den. Land som har hatt en sterk prioritering av lav arbeidsløshet (Sverige, Sveits, Østerrike og Norge) har ad forskjellige veier greid å holde arbeidsløsheten svært lav i forhold til de fleste EF-land.

Skånland advarer altså sterkt mot å føre en mer ekspansiv politikk i dagens situasjon for å redusere arbeidsløsheten. La oss likevel stille spørsmålet om hva som kunne vært oppnådd med en noe mer ekspansiv politikk. Særlig er det grunn til å spørre om ikke en slik politikk faktisk kunne styrke konkurransevnen på lengre sikt.

- Ved noe høyere innenlandsk etterspørsel ville det ha blitt færre konkurser, og banker og andre finansinstitusjoner hadde fått mindre tap. Dette kunne ha bidratt til at bankene hadde greid seg med noe lavere rentemargin, og bremset tendensen til at de nå er så lite risikovillige. Dette burde virke positivt på konkurranseevnen.
- En kunne ha fått gjennomført offentlige investeringer i infrastruktur som ville ha styrket konkurransevnen på lengre sikt. Skånland sier at en mer ekspansiv politikk for å øke sysselsettingen innebærer en formuestapping (i form av økt bruk av oljerente og ved økt utenlandsgjeld). I den grad politikken slår ut i økte investeringer i veier, jernbaner, telekommunikasjoner osv. er det noe søkt å snakke om formuestapping. Infrastrukturinvesteringer er nå privatøkonomisk rimeligere enn før, fordi prisnivået er presset. Samfunnsøkonomisk vurdert er de enda rimeligere, fordi arbeidskraft og maskiner er ledige.
- En ville ha hindret en varig kvalitativ og kvantitativ svekkelse av arbeidsstyrken som lett blir følgen av omfattende arbeidsløshet, særlig langtidsledighet. Dette ville kanskje vært det viktigste bidraget til bedret konkurransevne på lengre sikt. En ville dessuten ha redusert de sosiale problemer og belastningen på offentlige budsjetter.
- Lønns- og kostnadsveksten kunne etter alt å dømme vært holdt i sjakk ved en betydelig lavere arbeidsløshet enn dagens. Ved å hindre arbeidsløsheten i å stige opp til dagens nivå, kunne en dessuten i fremtiden ha greid seg med lavere arbeidsløshet for å holde lønnsstigningen i sjakk. Når først arbeidsløsheten har ligget på et høyere nivå over en lengre periode, får den gradvis mindre bremsende effekt på lønnsstigningen, dvs. Phillipskurven flytter seg. Erfaringer fra andre land peker i denne retning.
- En ville ha opprettholdt produksjonen i de hjemmekonkurrerende næringer, som mange mener er de viktigste å satse på i årene fremover. Den kraftige svikt i innenlandsk etterspørsel rettet mot disse næringer har i noen grad frigjort produkter for eksport. I motsatt retning virker det forhold at et godt hjemmemarked kan være en forutsetning for så store produksjonsserier at bedriftene blir i stand til å konkurrere på eksportmarkedene. Det er derfor langtfra sikkert at en stimulering av innenlandsk etterspørsel ville redusere disse næringenes eksport.

Skånlands innvendinger mot mer ekspansiv politikk synes særlig knyttet til hensynet til balansen på offentlige budsjetter og til balansen i utenriksøkonomien («formuestappingseffekten»).

En mer ekspansiv politikk ville imidlertid ikke bare gi en ren utgiftsøkning for det offentlige. For det første ville trygdebudsjettene bli lavere (ledighetstrygd, sosialhjelp, uføretrygd osv.). For det annet ville skatteinntektene bli høyere (hvis stimulansen ikke gis ved skattelette). Selv om en netto skulle forverre budsjettbalansen noe, har som kjent offentlig sektor i Norge en svært stor finansformue.

Mer alvorlig er det om utenriksbalansen skulle svekkes sterkt. Virkningene av en mer ekspansiv politikk vil avhenge av hvilken type stimulansetiltak som iverksettes. En stimulansepolitikk kan tenkes kombinert med en kampanje for økt bruk av norske varer, i likhet med hva mange av våre handelspartnere gjør. En kunne kanskje også tenke seg økte avgifter på særlig importkrevende forbruk (som charterreiser). Utenriksbalansen påvirkes for øvrig sterkt av de meget høye investeringer i oljesektoren og skipsfarten. I sistnevnte næring stimuleres investeringene av svært gunstige skatteordninger. Kan vi da være trygge på at investeringene er samfunnsøkonomisk lønnsomme? Kanskje kunne importvirkningene av en noe mer ekspansiv politikk i Fastlands-Norge oppveies av at bremsene ble satt på i de nevnte to næringer? Skånland sier lite om dette.

Konklusjon

Skånland har utvilsomt rett i at en må vurdere nøye de langsiktige virkninger av stimulansetiltak i dag. Likeså har han selvsagt rett i at det er viktig å holde lønnsutviklingen under kontroll for å sikre fremtidig konkurransevne på eksport- og hjemmemarked. Poenget er imidlertid at en politikk som tillater arbeidsløsheten å sti-

ge til dagens nivå langt fra har bare gunstige effekter på fremtidig konkurranseevne – gjennom uheldige virkninger på finanssektoren, hjemmekonkurrerende næringer og på arbeidsstyrkens størrelse og kvalitet. Dessuten lar vi bygge- og anleggssektoren gå på tomgang istedenfor å utvikle vår infrastruktur til beste for fremtidig konkurranseevne.

Svein Øygard

Kommentar til Hermod Skånlands årstale

Bør en oppgi tanken om en aktiv økonomisk politikk, redusere ambisjonsnivået på kort sikt og begrense seg til en langsiktig styring? Dette er et av de spørsmål som enkelte vil reise i forlengelsen av årets tale fra Hermod Skånland. Nedenfor kommenteres en del av de utsagn som kan lede til at spørsmålet blir stilt. Skånlands omtale av penge- og kredittpolitikken blir imidlertid ikke kommentert.

AV
SVEIN ØYGARD*

For optimistisk?

Skånland viste i årstalen til at en innen den internasjonale økonomiske politikken klart har tonet ned konjunkturpolitikken til fordel for en mer langsiktig stabilitet. Omleggingen synes å være så grunnleggende at den vil holde stand også overfor mindre gunstige konjunkturer. Ifølge Skånland kan dette gi oss grunn til å nære en behersket optimisme på den internasjonale økonomis vegne.

Her kan det spørres om Skånland er for optimistisk.

Skånland er selv inne på problemene knyttet til en politikk basert på langsiktig stabilitet og tillit når han uttaler:

> «Om vi sier at tillit er viktig gjenstår det enda å utforme dette til en politikk som også vil tåle påkjenninger på økonomien som vi idag ikke forutser.»

I praksis vil det således være vanskelig å definere hva som skal menes med en politikk basert på langsiktig stabilitet. Er det en politikk hvor virkemiddelbruken holdes fast, hvor det tas sikte på en stabil utvikling i økonomiens hovedstørrelser eller hvor politikken er basert på et stabilt reaksjonsmønsterfra de politiske myndighetene?

I utgangspunktet er det videre uklart om det innen en slik «stabil» politikk er rom for innblanding eller ikke. Skånland nevner selv en del forhold som kan stille krav til myndighetene om kortsiktige tiltak.

Uansett synes det å være mye som kan tyde på at en «stabil» politikk er like vanskelig å definere og å følge som en konjunkturpolitikk.

Skepsisen understøttes dersom en har mistro til den omseggripende oppfatning at økonomien er i ferd med å bli mer stabil.

I en situasjon hvor spesielle *forventninger* synes å være viktigst både for konsum- og investeringsbeslutningene vil ustabilitet fort oppstå. Ifølge Skånland ser nå *troen* på stabilitet ut til å være viktigere for det økonomiske klima enn tiltak fra myndighetenes side for å påvirke etterspørselen. Investeringene og det private forbruket har økt sterkt internasjonalt på tross av et historisk sett høyt realrentenivå og finanspolitiske tilstramminger.

De siste årene har flere reguleringer og begrensninger blitt opphevet og flere står for tur, jf. bl.a. nedbyggingen av valutareguleringene og tilpasningen til EFs indre marked.

Det synes å ha vært satset relativt lite på arbeidet med å vurdere virkningene av slike omlegginger, bl.a. i forhold til stabiliteten i økonomien. En har gjerne nøyd seg med å vise til at reguleringene ikke fullt ut har vært eller er effektive.

Slike omlegginger kan likevel vise seg å ha stor betydning. Det bør her være nok å minne om hva som skjedde da en opphevet reguleringen av det innenlandske kredittmarkedet, en regulering som mange på det tidspunkt antok ikke hadde vesentlig effekt.

Det er i tillegg flere andre forhold som kan utløse problemer, jf. bl.a. den vedvarende ulikevekten i betalingsstrømmene og endringene av landenes innbyrdes fordringsforhold.

Dette forhindrer likevel ikke at utsiktene kan synes lyse. Det er nok å vise til utviklingen i Øst-Europa, som også vil kunne ha en gunstig effekt på OECD-landenes økonomi både direkte og ved at den vil kunne lede til en mer ekspansiv økonomisk politikk bl.a. i Vest-Tyskland.

Er vi flinkere enn andre?

I forhold til resten av Vest-Europa har arbeidsledigheten i Norge vært bemerkelsesverdig lav. Det ble ifølge Skånland etter hvert en utbredt opp-

* Svein Øygard er cand. oecon fra 1985 og er nå økonomisk rådgiver for Arbeiderpartiets stortingsgruppe og han var bl.a. forfatter av Arbeiderpartiets tiltakspakke mot arbeidsledighet som nylig ble fremlagt.

Fig. 1. *Formuestapping i prosent av innenlandsk bruk av vare og tjenester 1972–89.*

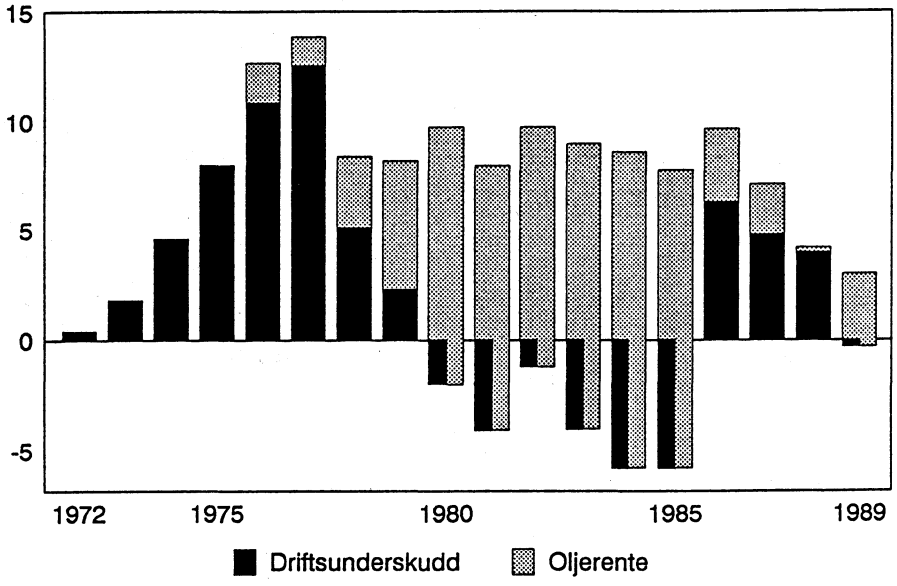

Kilde: Norges Bank

fatning dels at vi var flinkere enn andre til å innrette oss, dels at vi prioriterte annerledes.

Ifølge Skånland var forklaringen imidlertid en annen. Han viser til at en vedvarende formuesuttapping «ga oss muligheter for å holde et høyt aktivitetsnivå og unngå den ledighet andre land opplevde».

Dette er selvsagt riktig, men kun ut fra en statisk betraktning. På et gitt tidspunkt kan en ved bruk av de særlige valutainntektene fra oljevirksomheten eller ved å øke nettogjelden overfor utlandet dekke inn den svekkelse av utenriksøkonomien som gjerne følger av et høyt innenlands aktivitetsnivå.

I et lengre perspektiv måtte imidlertid omfanget av formuesuttappingen stadig ha blitt *økt,* dersom den relativt lave ledigheten ga en sterkere kostnadsvekst og en svekkelse av det konkurranseutsatte næringsliv som ikke på annet vis ble kompensert.

Ifølge Skånlands eget materiale, jf. fig. 1, var det imidlertid tidlig på 70-tallet at formuesuttappingen økte. Deretter var den stabil i en lang periode, selv om ledigheten altså var lav. Ved tolkningen må det dog tas hensyn til at uttappingen her ses i forhold til samlet innenlandsk bruk av varer og tjenester.

Fra 1986 fram til idag ble formuestappingen mer enn halvert. Det er således naturlig å gå ut fra at det er *reduksjonen* i den innenlandske aktivitet, som har redusert, formuesuttappingen, som også har gitt dagens ledighetsproblemer.

Ut fra figuren alene synes det ikke å være gitt at det er umulig å samtidig holde en lav ledighet og en *stabil* formuestapping. Kan hende er vi likevel flinkere (eller mindre dårlige) enn andre eller kan hende har våre prioriteringer likevel betydning?

Skånlands anbefaling om at vi i første omgang skal stabilisere formuesuttappingen, før vi etterhvert gjør oss uavhengig av den må forøvrig langt på vei være oppfylt, i det minste dersom en skal dømme ut fra nevnte figur.

Formuestapping eller formuesoppbygging?

Det kan imidlertid stilles flere spørsmålstegn ved utsagnskraften til figuren. I figuren defineres formuesuttappingen som summen av driftsunderskuddet og oljerenten. Oljerenten er bruttoproduktet i petroleumsvirksomheten fratrukket lønnskostnader, kapitalslit og «normal» godtgjørelse til kapitalen.

Formuesvirkningene av endringene i realkapitalen i andre sektorer eller i den menneskelige kapitalen er ikke inkludert. Oppbyggingen av realkapitalen i petroleumsvirksomheten er heller ikke inkludert. Den samlede realkapitalbeholdningen i utvinningssektoren var ifølge Økonomisk Utsyn på drøyt 210 mrd.kroner ved utgangen av 1989.

I tillegg kommer at det for hvert år kan beregnes en inntektsvirkning som følge av at den framtidige inntekten rykker nærmere i tid. Nåverdien av de inntektene en venter å tjene på et gitt tidspunkt i framtiden øker isolert sett for hvert år som går, forutsatt en positiv diskonteringsrate. Ifølge Økonomisk Utsyn over året 1989 har ikke oljerenten for noe år vært større enn denne effekten. En har således aldri tatt ut mer enn «rentene» av oljeformuen.

En kan således spørre om nasjonens formue er blitt tappet ned eller bygd opp de siste årene.

Det er ikke dermed sagt at den samlete sparingen, som noen vil si er et mer relevant begrep, har vært høy nok eller at bruken av «oljepengene» og avhengigheten av oljesektoren bør økes. Tvertom er næringsstrukturen allerede i svært stor grad blitt endret. I 1989 utgjorde eksportinntektene fra petroleumssektoren anslagsvis 28 pst. av de samlede eksportinntektene. Vi er således både blitt avhengige av en oljerente og en normalavkastning av investeringene i petroleumssektoren.

Gitt usikkerheten knyttet til petroleumsprisene samt de framtidige produksjonsmulighetene er dette bekymringsfullt både på kort og lang sikt.

Det er alt i alt mye som tyder på at det gjenstår en del før en har utformet tilfredsstillende retningslinjer for forvaltningen av petroleumsformuen og for tilpasningen gitt usikkerheten. Det overnevnte aktualiserer i det minste innføringen av et oljefond både som en «buffer» og som et langsiktig instrument, selv om et oljefond alene neppe er tilstrekkelig.

Beregninger viser forøvrig at omvurderingene de siste årene, hovedsaklig som følge av endrete prisforutsetninger, langt har overskygget de endringene av den norske petroleumsformuen som følger av den løpende utvinning. Ifølge Økonomisk Utsyn svarte f.eks. omvurderingene fra 1980 til 1987 til et «tap» pr. innbygger på vel 0,5 mill. kr. ettersom petroleumsformuen ble redusert med 2300 mrd. kroner.

En forgjengelig formue?

Det er ellers bemerkelsesverdig at Skånland uttaler at olje og gass står i en særstilling i forhold til andre naturressurser ved at «markedsforholdene» er slik at prisen blir holdt høyere enn det godtgjørelse til arbeid og kapital skulle tilsi. Mange vil vel være skeptiske til at det kun er markedsforholdene, f.eks. definert som markedsorganiseringen, som gir oljerenten.

Det må være grunn til å tro at det langt på vei er naturgitte forhold som gir oss oljerenten. Det motsatte synspunkt må vel i tilfelle ha store konsekvenser i forhold til spørsmålet om valg av utvinningstempo.

Hva nå med strukturpolitikken?

I talen legger Skånland stor vekt på strukturpolitikken. Han uttaler bl.a. at den internasjonale lærdommen er at veien til ny vekst går gjennom strukturpolitikk.

Det er bred enighet om at en aktiv strukturpolitikk er en forutsetning for en ny balansert vekst, men det kan vel være ulike oppfatninger når det gjelder spørsmålet om dette alene vil være tilstrekkelig.

Klargjøringen av prinsippene for strukturpolitikken er kommet langt. Det står likevel mye igjen når det gjelder å gjøre prinsippene operative.

I talen pekes det ellers ganske riktig på betydningen av alle de «små» beslutninger som fattes i løpet av året. Det kan således være et spørsmål om ikke mer av oppmerksomheten blandt økonomer og andre nå bør flyttes fra drøftingene av de alminnelige prinsippene over til de enkelte beslutningene som faktisk bestemmer rammevilkårene i privat- og offentlig sektor, med andre ord til oppfølgingen av prinsippene.

FORSKNINGSSENTER MOLDE

MØREFORSKING – DH MOLDE

Forskningssenter Molde er opprettet ved en samarbeidsavtale mellom Distriktshøgskolen i Molde og forskningsstiftelsen Møreforsking. Den faglige staben ved høgskolen og forskningssenteret består av ialt 45 medarbeidere. Forskningen finansieres i hovedsak av oppdragsinntekter. Våre satsingsområder er markeds- og bransjeanalyser, analyser av offentlig virkemiddelbruk (spesielt innen transport, miljø og distriktsutbygging), material- og produksjonsstyring og informasjonsteknologi.

FORSKER (økonomi)

Med en sterkt voksende oppdragsmengde trenger vi flere medarbeidere. Vi søker primært en sosialøkonom/siviløkonom, men søkere med bakgrunn fra ett av våre andre satsingsområder, vil også bli vurdert. Erfaring med prosjektledelse er en fordel.

Stillingen er administrativt underlagt Møreforsking og lønnes i ltr. 25–33 etter kvalifikasjoner. Medlemsskap i KLP. Kvinner oppfordres til å søke.

Nærmere opplysninger kan fåes på tlf. 072/51077. Spør etter Anders Dedekam jr. (forskningsleder/økonomi) eller Knut Bryn (administrativ leder).

Søknad med vedlegg sendes innen 4. april til

MØREFORSKING,
POSTBOKS 325, 6101 VOLDA

Konferanserapport:

Econometric Society's Winter Symposium,

Nadarzyn, Polen, 16.–19. januar 1990

AV
TORE NILSSEN*

Tore Nilssen

Winter Symposium – Vintermøtet – er et tilbud fra Econometric Society til forskere som fremdeles oppfattes som både unge og lovende. Undertegnede vet ikke om han kommer inn under noen av de to betegnelsene, men så er da heller ikke alltid oppfatninger og realiteter i særlig godt samsvar.

Siden ingen får lov å delta mer enn én gang, er vel ingen i stand til å mene noe om hvordan det *typiske* Vintermøtet er. Men årets møte innebar i hvert fall at ca. 20 av oss ble samlet på et konferansesenter i Nadarzyn, ca. 1 times kjøretur fra sentrum av Warszawa. Dessuten møtte også Econometric Societys såkalte «regional officers»: Birgit Grodal, Roger Guesnerie, Alberto Holly, Laszlo Hunyadi, Franz Palm og Kevin Roberts.

Å reise på konferanse i Øst-Europa i januar 1990 er spesielt på mange måter. På den ene siden avslører turer utenfor konferanselokalene at Polen er i en desperat økonomisk situasjon. Dette reflekteres i ansiktene på folk man går forbi – særlig ute på landsbygden, men også inne i storbyen. Riktignok står ikke folk lenger i kø foran butikkene for å få seg mat, men alternativet er om mulig verre: den maten som nå er å få kjøpt, selges til prohibitivt høye priser. Dette skjer samtidig som man selger unna sølvvarer til turistene til priser langt under det disse koster i andre land.

På den andre siden opplever man inne i konferanselokalene at østeuropeiske økonomer er svært ivrige etter å komme i gang med forskning som kan hjelpe i den nye politiske situasjonen. I Nadarzyn opplevde vi tre eksempler på dette. Witold Orlowski fra Universitetet i Lodz hadde satt seg fore å sette opp en EDB-basert generell likevektsmodell for den polske økonomi. For en østeuropeisk økonomi innebærer dette særlige utfordringer, siden man ikke har nødvendige data å kalibrere modellen med – økonomien har hele tiden vært i ekstrem ulikevekt. István Székely, en ungarer som nå er i Cambridge, ønsker å studere pengepolitikkens betydning i den nåværende ungarske økonomien. I arbeidet han presenterte på Vintermøtet, ble det spesielle pengesystemet i ungarsk økonomi beskrevet, og videre ble forholdet mellom penger og diverse andre størrelser, særlig priser, testet for kausalitet. Milan Horniacek fra Det Slovakiske Vitenskapsakademiet i Bratislava presenterte en modell for spredning av nye produkter i en økonomi preget av stive priser og dermed ulikevekt. Selv om modellen var teoretisk, forholdt Horniacek seg hele tiden til den nye politiske situasjonen i sitt hjemland. Han var ikke minst opptatt av at manglende teknologisk spredning via markedet kan bidra til et økt press i favør av en tilbakevending til sentral dirigering.

Med lokaliseringen av konferansen til Øst-Europa var det å vente at innslagene derfra ble lagt merke til. På samme måte var det ingen overraskelse at vi ble servert nye resultater fra den pågående bølge av forskning innen økonometrisk teori, denne gang særlig fra spansk hold. Siden den herværende referent betingelsesløst innrømmer at han kommer til kort i beskrivelsen av økonometriske arbeider, er det følgende noe overfladisk. Manuel Arellano fra London School of Economics presenterte en ny instrumentvariabel-estimator for feilrettingsmodeller, mens Alvaro Escribano fra Complutense-Universitetet i Madrid gjorde rede for problemer med integrasjon og kointegrasjon ved strukturelle skift i tidsseriene. Videre presenterte Gerard Pfann fra Limburg-Universitetet i Maastricht en empirisk test, basert på nederlandske kvartalsdata, av en hypotese om at bedriftenes faktoretterspørsel beveger seg asymmetrisk relativt til konjunktursykelen. I denne studien tok han i bruk mye av den nyere økonometriske teorien.

Casper de Vries fra Universitetet i Leuven presenterte et empirisk arbeid som helt avgjort må kalles lekkert, men som samtidig kan virke noe spesielt for folk uten tilstrekkelig bakgrunn i statistisk teori. Hans analyseobjekt er den marginale sannsynlighetsfordelingen for spekulativ avkastning på valutakurser. Denne fordelingen sier noe om valutakursenes variabilitet. Tidligere forsøk har satt opp hypoteser om forskjellige spesielle klasser av fordelinger, men problemet er at disse er innbyrdes ikke-nestede. Ved kun å studere fordelingens egenskaper i «halene» og å gi opp all utsagnskraft angående fordelingens sentrumsegenskaper er de Vries og hans

* Tore Nilssen er NAVF-stipendiat ved Institutt for Samfunnsøkonomi, Norges Handelshøyskole.

medforfattere i stand til å formulere en hypotese som nester alle de andre. De anvender metoden på svartebørskurser for noen latinamerikanske pengeenheter.

Alan Manning fra London School of Economics presenterte et arbeid med en høyst fortjenstfull kvalitet: Hans teoretiske modell er ikke bare interessant i seg selv – den gir også prediksjoner som er empirisk testbare. Modellen er en dynamisk beskrivelse av en økonomi med lønnskontrakter som overlapper hverandre i tid (engelsk «staggered contracts»). Fra denne modellen får han ut prediksjoner om lønningenes utvikling, og modellen testes så på britiske kvartalsdata – «with some success» i Mannings egne ord.

Også Arthur van Soest fra Universitetet i Tilburg hadde gjort en empirisk studie av arbeidsmarkedet. Hans formål var å fastslå effekten av regulerte minimumslønner på sysselsetting og inntektsfordeling i Nederland.

Blant arbeidene i økonomisk teori dominerte modeller hvor mangelfull informasjon ble tatt opp på forskjellig vis. Jürgen Dennert fra Universitetet i Basel tok opp et tema som er aktuelt i norske avisspalter: innsidehandel. Vil uinformerte aksjehandlere holde seg unna aksjemarkedet hvis de vet at informerte innsidere opererer der? Dennert skiller ut to effekter av aktiviteten til velinformerte aktører: en negativ effekt fordi de skaper ustabile aksjekurser, men også en positiv effekt som kommer av at innsidernes informasjon over tid blir kjent for alle gjennom aksjekursene. Den totale effekt er generelt tvetydig. (Dette bør, ifølge Dennert, ikke føre til nøling blant etterforskere av øko-krim: saken har også fordelingsmessige sider.)

Kai Konrad fra Universitetet i München tok for seg et problem som er klassisk i offentlig økonomi: effekten av beskatning på investorers vilje til å ta risiko. Det spesielle ved Konrads modell er et kapitalmarked preget av asymmetrisk informasjon, i den forstand at bedriftslederne vet mer om sine bedrifter enn det investorene vet. Konrad viser at det klassiske resultatet stort sett overlever: skatt øker viljen til å ta risiko.

Ines Macho Stadler fra Universitetet i Bilbao presenterte en interessant vri på prinsipalens problem når agentenes handlinger ikke er observerbare (engelsk «moral hazard»). Hun studerte en situasjon med to agenter hvor det optimale er at de to hjelper hverandre i produksjonen av to varer. Problemet består i å konstruere en kontrakt som leder til det nødvendige samarbeidet.

Videre nevnes kort at Philippe Bacchetta fra Universitetet i Barcelona presenterte en teoretisk modell til forklaring av den såkalte J-kurve-effekten av en devaluering, sammen med en empirisk test av teorien; Jean-Marc Bonnisseau fra Ecole Polytechnique i Paris presenterte et eksistensteorem for en generell likevekt ved stigende skalautbytte; Aleksandra Balcerak fra Universitetet i Lodz presenterte en undersøkelse av forskjellige metoder for ikke-lineær estimering; Dieter Balkenborg fra Universitetet i Bonn presenterte resultater fra eksperimenter for å teste enkelte spillteoretiske likevektsprinsipper; Helmut Zink fra Universitetet i Bern presenterte en modell av et marked med monopolistisk konkurranse hvor prisene kunne bevege seg både prosyklisk og kontrasyklisk, avhengig av hvor godt konsumentene kjente til de forskjellige produsentene; Hannu Salonen fra Universitetet i Turku presenterte en modell for et oligopol der produsentene konkurrerer i pris, og konsumentene har søkekostnader; og undertegnede presenterte en teoretisk modell for et fler-periodisk forsikringsmarked.

Som man vil skjønne, ble vi i løpet av noen hektiske dager bragt gjennom et mangeartet landskap. Econometric Society, og spesielt Birgit Grodal ved Københavns Universitet, bør berømmes for det arbeid som legges ned hvert år for å gi unge økonomer en sjanse til å treffes i relativt små forhold. Jeg har her prøvd å gjøre rede for det faglige utbyttet av turen. Men det sosiale utbyttet – samvær med «likesinnede», om man vil – var også spesielt. Jeg anbefaler hermed alle som mener de vil kunne rubriseres som unge og lovende, å spisse blyantene og gripe tastaturet fatt.

Medlemskap i SF

Tenker du på å melde deg inn i Sosialøkonomenes Forening?
Be om informasjon i sekretariatet, telefon (02) 17 00 35.

Abonnement

Abonnement løper til oppsigelse foreligger.

Debatt:

Framtid og finansiering for folketrygda

AV
ALFRED KVALHEIM
SOSIALDEPARTEMENTET

Tradisjonelt har sosialøkonomer vært langt meir opptatt av økonomisk vekst enn av inntektsfordeling, dvs. å bake ei stor kake framfor å fordele den rettferdig. Det er derfor positivt når Steinar Holden i Sosialøkonomen nr. 10 tar for seg hovedspørsmål ved framtida for pensjonssystemet vårt, med utgangspunkt i St.meld. nr. 12 (1988-89)

Jeg ser ingen grunn til polemikk mot hans analyse, da den i hovedsak er både grundig og relevant. Det kan likevel være grunn til å supplere med noe informasjon og enkelte avvikende synspunkt. Av plassomsyn skal jeg være kort:

1. Folketrygda betyr mye for mange. Over 1/5 av befolkninga har pensjon og anna langtidsyting. Utgiftene til slike ytinger svarer til 10 % av BNP.
2. Avgiftene til folketrygda blir fastsatt ut fra nasjonaløkonomiske og skattepolitiske omsyn. Fordi arbeidsgiveravgifta virker som en skatt på arbeidskraft, blir den f.eks. distriktsvis gradert. Folketrygdavgiftene er såleis ikke fastsatt med sikte på å dekke trygdeavgiftene (pkt. 2). Det er derfor ikke naturlig å kalle den delen av folketrygda som blir finansiert over statsbudsjettet for underskott. For øvrig viser meiningsmålinger at folk er villige til å betale høgere avgifter for å sikre folketrygda.
3. Nasjonale trygdesystem trenger ikke være fondsbaserte på samme måte som private pensjonsordninger, fordi de er garantert på annen måte. Ei anna sak er at både økte pensjonsutbetalinger og nasjonaløkonomiske omsyn taler for tilstrekkelig finanssparing i samfunnet, men dette kan like gjerne gjøres på andre måter enn ved pensjonsfond – f.eks. i form av det påtenkte oljefondet. Sammenliknende analyser har ikke påvist negative virkninger på sparinga i land med godt utbygde trygdesystem sammenlikna med land som har større innslag av frivillige og fondsbaserte ordninger.
4. Veksten i pensjonsutbetalingene vil bli mindre framover, dels fordi tallet på alderspensjonister flater ut fram til ca 2010 og dels fordi oppbyggingsfasen for tilleggspensjoner nærmer seg avslutning. Når de store fødselskulla etter krigen blir pensjonister, kommer belastninga på trygdebudsjettet igjen til å øke. Dette har vi felles med andre OECD-land, slik at vår konkurranse-evne i forhold til disse landa ikke skulle bli svekka. Det er også et poeng at våre offentlige pensjonsutgifter i prosent av BNP ligger klart under OECD-gjennomsnittet.
5. Jeg er enig med Steinar Holden i at flere barnefødsler nå vil gjøre det lettere å møte et økt pensjonisttall om 20 år. Det samme vil full sysselsetting og økonomisk vekst. F.eks. gir 3 % årlig vekst ei fordobling i økonomiske ressurser over 23 år, dvs. til den tid de store pensjonistkulla melder seg.
6. Er så folketrygdpensjonene generøse? For en enslig med gjennomsnittsinntekt vil full opptjening (fra 2007) gi en pensjon på 56 % av tidligere inntekt. For ektepar der begge har slik inntekt, vil dekninga være 51 %. Dette er slett ikke høgt i internasjonal sammenheng, og er omtrent på den minstedekning ILO har tilrådd. Med dagens skatteregler blir dekninga noe høgere, men skattefordelene for pensjonister er forutsatt redusert. Pensjonister med tilleggspensjon har over flere år hatt svakere inntektsutvikling enn yrkesaktive.
7. Den omfattende tegning av supplerende pensjonsforsikringer (personlige og bedriftstilknytta) tyder enten på at folketrygdpensjonene blir sett på som lite generøse, at tilliten er liten eller at skattemotivet veier tungt. Mens tilleggspensjonen under folketrygda har en klar utjamningsprofil, har de skattesubsidierte private ordningene ikke det. Mange ser positivt på pensjonssparing ut fra ei forutsetning om høgere nasjonaløkonomisk sparing. Som nevnt er det usikkert, og ved utbetaling vil effekten bli omtrent den samme uansett hva kasse utbetalingene skjer fra. Faktisk kan problemet bli størst ved fondsbaserte pensjonsutbetalinger fordi sparinga blir redusert, mens løpende finansierte trygdeutbetalinger balanserer mot redusert forbruk hos yrkesaktive (pkt. 7). Er det fare for overpensjonering i Norge, vil skattemotiverte avsetninger til formålet nok være viktigste forklaringsfaktor. Tall som viser at pensjonister har større disponibel inntekt pr. forbruksenhet enn barnefamilier, skyldes i stor grad inntekter i tillegg til folketrygdpensjonen.
8. Samordning mellom pensjonene fra folketrygda og offentlige tjenestepensjonsordninger er nødvendig for ikke å gi ei samla yting langt over inntekta som yrkesaktiv. Ingen offentlig tjenestepensjonist får mindre enn det vedkommende har rett på fra tjenestepensjonsordninga. De aller fleste får meir, og klart meir enn en som bare har rett på folketrygdpensjon. Offentlig ansatte betaler i dag 2% pensjonspremie. Premien var 6% før folketrygda kom i 1967 og 10% før 1958.
9. Som en konklusjon vil jeg nevne at folketrygdsystemet har en effektiv og billig administrasjon. Administrasjonskostnadene er på under 2 % av trygdebudsjettet, noe som er lavt både i internasjonal sammenheng og sammenliknet med privat forsikring. Med et landsomfattende og enhetlig system unngår vi bindinger i arbeidsmarkedet, slik tilfellet ofte er med bedriftsbaserte pensjonsordninger.

Bompengefinansiering – et samfunnsøkonomisk problem?[1]

AV
TOM RÅDAHL

INNLEDNING

En stadig større del av riksveiutbyggingen i Norge skjer ved bompengefinansiering. I forhold til veiutbyggingsprosjekter som finansieres over statsbudsjettet må bompengefinansierte veier også tilfredsstille bedriftsøkonomiske lønnsomhetskrav. De lokale bompengeselskapene er «bedriftene» som tar på seg investeringskostnader som må dekkes gjennom inntekter fra bompasseringer.

I denne artikkelen vil jeg diskutere samfunns- og bedriftsøkonomisk lønnsomhet ved bompengefinasierte veiutbyggingsprosjekter, og samsvaret mellom disse lønnsomhetsbegrepene. Mange av problemstillingene vil også være relevante for prosjekter som finansieres over statsbudsjettet, diskusjonen er med andre ord ikke nødvendigvis eksklusivt knyttet til bompengefinansiering. Jeg vil imidlertid fokusere på bompengefinansierte prosjekter, blant annet i eksempelbruken.

Jeg viser at bompenger kan være et fornuftig virkemiddel i byområder, på grunn av at den trafikkregulerende virkningen vil være effektivitetsfremmende. I distriktene derimot representerer de et samfunnsøkonomisk ugunstig alternativ. Økt bompengefinansiering kan også gjøre det mer problematisk å legge om samferdselspolitikken i retning av større vektlegging av miljø. Grunnen er de bedriftsøkonomiske konsekvenser en slik omlegging vil kunne ha for bompengeselskapene. Også med det utgangspunktet er det mindre problematisk å ha bompengeinnkreving knyttet til prosjekter i byer og tettsteder.

OMFANGET AV BOMPENGEFINANSIERING

I planperioden 1990-93 er det i Norsk Veg- og Vegtrafikkplan (NVVP) fremmet forslag om statlige investeringer i nye veier på i alt 13 milliarder kroner. I samme periode forutsettes det at bompengefinansierte prosjekter vil ha en investeringsramme på 8 milliarder kroner. Med andre ord vil en stor del av veiinvesteringene fremover skje som følge av bompengefinansiering.

Innkreving av bompenger i forbindelse med veiprosjekter er ikke av ny dato. Allerede i 1925/26 ble det første prosjektet, Vrengen bru i Vestfold, åpnet. Siden den gang har en lang rekke mindre lokale prosjekter blitt finansiert ved hjelp av bompenger.

Bompengefinansieringen har skutt fart fra midten av 80-tallet. Fram til da hadde årlige investeringsrammer for bompengeprosjekter vært stabile på rundt 100 millioner kroner over en relativt lang periode. Til sammenlikning vil investeringene i 1990 være på rundt 1.7 milliarder kroner. Det er først og fremst størrelsen på, ikke antallet, prosjekter som har gitt denne økningen. Fastlandsforbindelsen ved Ålesund, Askøybrua ved Bergen, bompengeprosjektene i Oslo, Bergen og Trondheim og det planlagte trekantsambandet i Sunnhordaland er alle eksempler på store prosjekter som hver for seg har investeringsrammer i flere hundremillionersklassen.

Den bedriftsøkonomiske lønnsomheten i de prosjekter som har vært finansiert med bompenger har gjennomgående vært svært god. Det viser blant annet det faktum at storparten av prosjektene har blitt nedbetalt på kortere tid enn opprinnelig planlagt. En hovedgrunn til dette er at veksten i biltrafikken har vært sterkere enn forventet.

Fastlandsforbindelsen ved Ålesund er imidlertid et unntak. Utbyggingen har vist seg å gå med et gigantisk bedriftsøkonomisk underskudd. Bare en nedskriving av gjelden i størrelsesorden 3-400 millioner vil gjøre bompengeselskapet i stand til å betjene gjelden på anlegget.

PRINSIPPER FOR BOMPENGEFINANSIERING

Begrunnelsen for bompengefinansiering er at det er stor lønnsomhet i veiinvesteringer, men at rammene for slik finansiering over statbudsjettet er for små. Knappheten på offentlige midler vurderes som en reell skranke, og offentlige budsjettkroner verdsettes derfor implisitt høyere enn private. Myndighetene velger med andre ord bompengefinansiering for å spare offentlige utgifter. Denne problemstillingen diskuteres ikke nærmere i samferdselspolitiske dokumenter. Det er imidlertid grunn til å anta at Finansdepartementet vurderer de alternative finansieringsformene i denne sektoren som såvidt gode at de styrer finansieringen over mot bompenger.

I Norsk Veg- og Vegtrafikkplan 1990-93 er Samferdselsdepartementets prinsipielle syn på bompengefinansiering nærmere beskrevet. De generelle kriteriene for hvilke anlegg som kan bompengefinansieres er klare:

> «Etter Samferdselsdepartementets syn bør det ikke legges begrensninger på hva slags prosjekter som kan tillates bompengefinansiert. Begrensningene bør ligge i om prosjektet er ønsket finansiert på denne måten, og om inntjeningsevnen er god nok». (s.95)

Spørsmålet om anlegget er ønsket finansiert med bompenger forutsettes ivaretatt gjennom den politiske prosessen. For at et bompengeselskap skal kunne fremme

[1] Takk til Lars Sørgard for hjelp med struktureringen og eksempler og til Arild Hervik for mange nyttige kommentarer.

forslag om bompengefinansiering på offentlig vei overfor Stortinget er det en hovedregel at fylkeskommunen og de berørte kommuner må ha vedtatt prosjektet.

Spørsmålet om inntjeningsevnen er god nok er et rent bedriftsøkonomisk krav. Det ligger med andre ord ingen direkte krav til samfunnsøkonomisk lønnsomhet for at et prosjekt skal godkjennes av Stortinget, selv om det alltid henges på en samfunnsøkonomisk kalkyle. Disse har imidlertid ofte store svakheter, noe jeg kommer tilbake til.

Kriteriet for bedriftsøkonomisk lønnsomhet, det vil si om «inntjeningsevnen er god nok» er definert som:

> «De forpliktelser et bompengeselskap tar på seg bør således ikke være større enn at disse med rimelig sikkerhet kan oppfylles i løpet av en 15 års periode. I spesielle tilfeller bør det vurderes om perioden kan økes til 20 år.» (s.95)

Begrunnelsen for å sette en såvidt restriktiv ramme på kravet til tilbakebetalingstid skyldes hovedsakelig usikkerheten knyttet til utviklingen i generelle makroøkonomiske forhold. Faren for at prognosene slår feil øker over tid, en såvidt kort tilbakebetalingsperiode representerer derfor et uttrykk for en risikopremie.

Stortinget har direkte innflytelse på inntjeningen i anlegget ved at de fastsetter takster og rabattordninger som skal være gjeldende. Det er imidlertid klare retningslinjer knyttet til nivået på avgiften.

Statens vegvesen i det enkelte fylke har ansvaret for utarbeidelse og godkjenning av de planer og kostnadsoverslag som presenteres Stortinget av det enkelte bompengeselskap. Til tross for dette presiserer Departementet:

> «I mange tilfeller er det et sterkt lokalt press for å få en snarlig oppstart og gjennomføring av et prosjekt. Ikke sjelden medfører det at plangrunnlaget blir dårligere enn ønsket» (s.96)

Tom Rådahl, cand. polit fra 1988, er stipendiat ved Institutt for økonomi, Universitetet i Bergen.

På grunn av disse problemene er det vanlig at det presiseres at kostnadsoverskridelser skal finansieres av bompengeselskapet. Ved svikt i inntektene er økte takster og økt innkrevingsperiode aktuelle virkemidler.

Bompengeselskapenes finansierer prosjektene ved låneopptak i det private kredittmarked. Renten på lånene avspeiler kredittmarkedets vurdering av risikoen i prosjektet. Av den grunn ønsker ikke myndighetene å gi statsgaranti til prosjektene, selv om det isolert sett ville gi lavere lånerente[2] og bedret bedriftsøkonomisk lønnsomhet for prosjektet. En annen effekt av at staten ikke går inn med statgaranti er at det skjer en ekstra kontroll på det bedriftsøkonomiske fundamentet for prosjektet. Det er imidlertid viktig å påpeke at kommuner og fylkeskommuner ofte går inn som garantister, og på den måten bærer risikoen ved prosjektet[3], noe som selvfølgelig kan påvirke bankenes kredittvurdering.

I Ålesund kjemper nå bompengeselskapet og lokale banker for at staten skal gå inn med direkte støtte for å få prosjektet på fote igjen. Myndighetene har vist liten interesse for en slik «krisehjelp». Grunnen er selvfølgelig at staten ikke har noe ansvar for det dårlige resultatet, og signaleffekten av en slik eventuell redningsaksjon. Hvis det viser seg at staten kommer med bevilgninger den dagen det virkelig kniper, er både de lokale planleggerne og bankenes insentiver for bare å gå god for bedriftsøkonomisk sikre prosjekter svekket.

SAMFUNNSØKONOMISK RIKTIG PRIS PÅ BILKJØRING

Før jeg tar for meg spørsmålet om bompenger og samfunnsøkonomi er det nødvendig å avklare hvorvidt det generelle verktøyet for samfunnsøkonomiske kalkyler som ligger til grunn for utbyggingsprosjekter i veisektoren inneholder svakheter. Jeg vil fokusere på en klar svakhet; den implisitte forutsetningen om prisen bilistene må betale for kjøringen.

Bilkjøring har eksterne effekter i form av blant annet luftforurensning. Kostnadene forbundet med luftforurensning bæres ikke av bilkjørerne. Det fører til at prisen på bilkjøring ikke reflekterer de marginalkostnader kjøringen har. Avhengig av kjøringens prisfølsomhet fører dette til en for høy biltrafikk i samfunnsøkonomisk forstand.

Det er problematisk å finne en pris på bilkjøring som reflekterer marginalkostnader. I Statistisk Sentralbyrå (1989), det såkalte SIMEN-prosjektet, argumenteres det med at en bensinpris på 10-11 kroner vil være påkrevd for å få til en nødvendig reduksjon i forurensningene fra biltrafikken. Brunstad og Hervik (1989) har beregnet at marginalkostnader eksklusive forurensningseffekter tilsier

[2] Grunnen til at renten blir lavere ved statsgaranti henger sammen med 2 forhold. For det første bærer staten all risiko, slik at banken ikke risikerer noe tap. For det andre er lån med statsgaranti unntatt fra beregningsgrunnlaget for hvor stor egenkapital bankene må holde som statsobligasjoner. Hver av disse forholdene bidrar i dag grovt sett til å senke renten med ett prosentpoeng.

[3] Dette bidrar samtidig til opp mot ett prosentpoeng lavere lånerente, ved at bankenes risiko senkes (jfr. fotnote 2).

en bensinpris på kr. 6.35. Korrigert for forurensningseffekten som gjelder all biltrafikk, først og fremst som følge av CO2-utslipp (drivhuseffekten), sier de at prisen: «skal være *høyere,* kanskje *betydelig høyere*» (s.23).

Formålet med denne artikkelen er ikke å se på hva en samfunnsøkonomisk «riktig» bensinpris vil være, men spørsmålet er relevant for en samfunnsøkonomisk diskusjon av veiutbyggingsprosjekter. En betraktelig høyere bensinpris, som følge av korrigering for eksterne effekter, vil føre til mindre bilbruk, og dermed til en annen utviklingsbane i prognosene for utviklingen i biltrafikken. I Sverige, som det første land i verden, er det i en egen Miljøavgiftsutredning fremmet forslag om økt skattlegging av bensin, for å senke luftforurensningene. Sterner og Franzen (1989) har på grunnlag av en priselastisitet på -0.6 beregnet at prisøkningen på kr. 1.50 (31%) fører til en engangsnedgang i bensinforbruket på 15%. For at effekten skal opprettholdes over tid må bensinprisen økes hvert år med 4% reelt på grunn av inntektseffekten.

Nyttesiden av veiprosjekter, som for en stor del er tidsgevinster, avhenger kritisk av utviklingen i trafikken. Det er derfor av avgjørende betydning at de samfunnsøkonomiske kalkylene som gjøres bygger på prognoser hvor priser som legges til grunn er samfunnsøkonomiske marginalkostnader.

I dagens situasjon vil det derfor være riktig å si at nytteeffekten av veiprosjekter systematisk overvurderes, all den tid prisen på bilkjøring som legges til grunn er for lav. En annen sak er at verdsettingen av tid i nytte/kostnadsanalyser i samferdselssektoren ofte bygger på et tvilsomt fundament (se for eksempel Strand (1989) og Østmoe (1989)).

BOMPENGEFINANSIERING OG SAMFUNNSØKONOMI

Det er problematisk å fastsette hvor store veiinvesteringene totalt og ved hjelp av bompenger bør være. Et kriterie for antallet bompengefinansierte prosjekter kunne være at alle prosjekter som kan vise tilfredsstillende bedriftsøkonomisk lønnsomhet realiseres. I foregående avsnitt er det pekt på at utgangspunktet for alle samfunnsøkonomiske analyser av veiprosjekter er at bilkjøringen må prises riktig. Spørsmålet er om, gitt at en slik prising legges til grunn, alle bedriftsøkonomisk lønnsomme prosjekter bør realiseres.

I dette avsnittet vil jeg diskutere samfunnsøkonomiske konsekvenser av bompengefinansiering nærmere. Jeg vil peke på en rekke momenter som taler mot at slik finansiering er samfunnsøkonomisk optimal.

i) Omfordelingseffekten

Den bedriftsøkonomiske lønnsomheten i et enkelt prosjekt kan skyldes rene omfordelingseffekter. Gevinstene i et lokalsamfunn i en region kan motsvares av tap i andre deler av regionen. Et eksempel på det kan være byggingen av Folgefonntunnelen i Hordaland. Tunnelløsningen er én måte å knytte kontakt med områder utenfor regionen. Alternativt kunne brobygging eller utvidet ferjedrift andre steder i regionen hatt samme funksjon. Det at tunnelen bygges får negative konsekvenser, i form av mindre trafikk og aktivitet, andre steder i regionen enn i området rundt tunnelen.

Konsekvensene av dette er også en del av samfunnsregnskapet for prosjektet.

Betydningen av omfordelingseffekten vil i praksis ofte være stor, selv om det selvfølgelig er rimelig å tenke seg at utbygging av infrastrukturen har visse generelle vekstfremmende virkninger. I nytte/kostnads-analyser av veiprosjekter blir bare partielle effekter knyttet til prosjektets umiddelbare nærhet kvantifisert og verdsatt. I en samfunnsøkonomisk analyse, som ideelt sett skal fange opp alle direkte og indirekte virkninger, vil derfor totaleffekten av et prosjekt bli sterkt redusert når omfordelingseffektene er store.

ii) betydningen av relevante alternativ

Eksempelet over viser at i tilfeller hvor det eksisterer flere alternativer, er det ikke tilstrekkelig å vurdere bare ett. Hvert alternativ kan isolert sett fremstå som samfunnsøkonomisk lønnsomt. Et godt eksempel på dette kan leses ut av konsulentrapportene i forbindelse med trasé for stamveien mellom Stord og Bergen. Det er 2 alternative traséer, vurdert av 2 forskjellige konsulentfirmaer, hvor de henholdsvis konkluderer med at trasé 1 og trasé 2 er samfunnsøkonomisk lønnsomme. Det konsulentene overser, og som er fundamentet for all samfunnsøkonomisk analyse, er at alle relevante alternativer skal vurderes. Gitt at alternativene til stor grad er gjensidig utelukkende, vil bare ett alternativ reelt sett være samfunnsøkonomisk lønnsomt (eller minst ulønnsomt).

Målsetningen må være å realisere *det* samfunnsøkonomisk lønnsomme alternativet. Ved at nytte/kostnads-analyser bare gjøres av isolerte prosjekter, uten at alle relevante alternativer er spesifisert, vil konsekvensen kunne være at det prosjektet som lanseres først blir gjennomført, med god bedriftsøkonomisk lønnsomhet som resultat.

En sideeffekt av utstrakt bompengefinansiering vil derfor kunne være at de mest driftige lokalpolitikerne får gjennom prosjekter i sitt lokalmiljø. Prosjekter som både kan ha store negative konsekvenser for andre lokalmiljø (jfr. foregående punkt) og som i mange tilfeller ikke er det samfunnsøkonomisk lønnsomme alternativet.

Askøy-broen i Bergen kan brukes som et eksempel på problemer knyttet til det å ha mangelfullt spesifiserte alternativ. I dag foregår trafikken mellom Askøy og Bergen ved hjelp av ferjer. Overfarten tar relativt kort tid, samtidig som frekvensen på ferjene er god. Når broen er ferdig i 1994 faller ferjen bort, samtidig som et lovet hurtigbåtsamband visstnok skrinlegges. Askøyboerne, som i stor grad jobber på fastlandet, tvinges derfor til å kjøre over broen og betale bompenger. Prosjektet er sikret bedriftsøkonomisk lønnsomhet. Beboerne viser, gjennom sin markedsadferd, at de har betalingsvilje for

godet, men er det uproblematisk å bruke denne prisen som kalkulasjonspris i en samfunnsøkonomisk kalkyle?

Tilgjengeligheten av alternativ er med på å bestemme faktisk markedsadferd. Hvis det opprettes et hurtigbåtsamband fra Askøy til Bergen, slik det var lovet når broen ble vedtatt bygget, ville den ta en god del av trafikken. Betalingsviljen for broen ville synke, og det er fullt mulig at det samfunnsøkonomisk ville være andre alternativer som fremstår som bedre, samtidig som den bedriftsøkonomiske lønnsomheten vil svekkes. Det kunne for eksempel tenkes at alternativet ferje og hurtigbåt ville gi et bedre samfunnsøkonomisk resultat enn bro. Alternativet er imidlertid ikke vurdert.

Et annet aspekt ved de bedriftsøkonomiske kalkylene som gjør at de ikke er egnet som et samfunnsøkonomisk styringsverktøy, er at de ofte blir for snevre. I eksempelet Askøybroen er det klart at veinettet rundt Bergen ikke er dimensjonert for den trafikkøkningen broen vil representere. Som en del av kostnadene ved å bygge denne broen burde derfor også store deler av kostnadene ved ny vestre innfartsåre og ny Puddefjordsbro regnes inn. Alternativet Askøy-broen inneholder med andre ord ikke alle relevante kostnader.

Det er også viktig å peke på at «alle relevante alternativ» må defineres langt videre enn det som vanligvis legges til grunn for analyser av veiinvesteringer. For eksempel vil utsettelse av et prosjekt kunne være et alternativ til bompengefinansiert utbygging i dag. Alternativet «vente på statlige bevilgninger» er med andre ord relevant, og ofte samfunnsøkonomisk å foretrekke fremfor bompengefinansiering (dette kommer jeg tilbake til under punkt iv)).

Andre eksempler på alternativer som ofte ikke formuleres er knyttet til teknologiske endringer. Hvis det forventes raskere ferjer i fremtiden vil tidstapet ved fortsatt ferjedrift bli mindre. Det taler med andre ord for at det i mindre grad vil være lønnsomt med ferjeavløsning. I dag er nye rørtunneler under utvikling. De representerer en teknologi som i løpet av kort tid kan gjøre ferjeavløsning billigere. Det alternativet taler for å utsette vedtak om eventuelle ferjeavløsninger.

iii) ressurssløsing ved innkreving

Et hovedargument mot bompengeinnkreving er at det er en svært dyr finansieringsform. Grunnen er at innkrevingen krever en stor ressursoppofrelse i form av kapitalutstyr og personell. Dette er ressurssløsing, all den tid det er rene administrasjonskostnader knyttet til innkrevingen.

Argumentet for at innkrevingen er ressurssløsende trenger ikke nødvendigvis være godt. Også i dette tilfelle er det viktig å se på alternativet, det vil si offentlig skatteinnkreving. Skattlegging fører til vridninger i økonomien, det er derfor ikke uproblematisk å hevde at bompengeinnkreving er mer kostbart. Hoel (1987) drøfter dette spørsmålet i forbindelse med bompengeprosjekter. Han argumenterer for at offentlige skattekroner bør gis en større vekt enn private kroner, og at det derfor kan være grunner for at ikke alle tilsynelatende samfunnsøkonomisk lønnsomme prosjekter bør finansieres over offentlige budsjetter. Liknende problemstillinger er også drøftet i Rådahl og Steinshamn (1988).[4]

Det er viktig å peke på at ressurssløsingen i form av bompengeinnkreving vil være forholdsvis størst ved prosjekter med liten trafikk og inntektspotensiale. Dette taler med andre ord for at bompengefinansiering i utkanten er mindre gunstig enn i mer sentrale strøk, hvor trafikkgrunnlaget er større.

iv) avvisningseffekten

Bompenger fører til at bilister avvises fra veien, da det er en kostnad knyttet til bruk ut over kjøre- og tidskostnader. Denne bompengekostnaden kan være høyere enn marginalkostnaden forbundet med bruk av veien. Det blir derfor et underforbruk av veitjenester. Spesielt i tilfellene med fergeavløsning, hvor avgiften kan være relativt høy, kan det samfunnsøkonomiske nyttetapet som følge av avvisning være stor.

Skarbø (1989) har vist hvilken betydning denne effekten kan ha. Han har regnet ut hvorvidt kyststamvegen Romsdal-Sunnmøre bør bygges og finansieres med bompenger i dag eller utsettes til den kan bli finansiert over ordinære budsjetter på et senere tidspunkt. Ut fra et samfunnsøkonomisk effektivitetskriterium er hans konklusjon at det vil være lønnsomt å vente på offentlige bevilgninger hvis de kommer innenfor en 16-17 års periode.

Blant planleggerne av veiprosjekter har det blitt hevdet at nyttevirkningene burde beregnes med utgangspunkt i den trafikken som ville vært uten bompenger (se Giske (1987)). Hoel (1987) imøtegår dette argumentet, delvis med bakgrunn i det som ble gjengitt i foregående punkt. Hans hovedargument er at det er bro med bompenger som er det reelle alternativet i dag. Spørsmålet om hva som ville skje med bro *uten* bompenger er irrelevant. Det finnes grunner for at broene ikke finansiereres over statsbudsjettet, nemlig at det er knapphet på offentlige midler.[5]

De eksterne effektene av bilkjøring er størst i områder med høyest befolkningskonsentrasjon, blant annet som følge av lokale forurensningsproblemer. Marginalkostnadene ved bilkjøring er derfor størst i byer og bynære strøk. Det betyr at prisen på bilkjøring burde være høyere i sentrale områder enn i utkanten. Bompenger kan representere et alternativ for å sette en slik byspesifikk ekstrapris på bilkjøring.[6]

[4] I denne rapporten vises det at alle prosjekter som gir en positiv nåverdi på nettonytten bør realiseres. Når det ikke skjer kan grunnen være at de alternativkostnader som legges til grunn ikke er riktige, blant annet som følge av at offentlige budsjettkroner implisitt verdsettes høyere enn private penger.

[5] Også i den sammenhengen Hoel drøfter er det viktig å presisere alle relevante alternativ. Han ser ikke på alternativet «vente på statlige bevilgninger». I den grad prosjektet vil kunne realiseres på et senere tidspunkt er selvfølgelig trafikk uten bompenger det relevante beregningsgrunnlaget for det alternativet.

[6] Bompenger er bare ett alternativ til en slik regulering av trafikken i sentrale strøk. Et annet alternativ kan være differensierte bensinavgifter. Dette spørsmålet er imidlertid ikke temaet for denne artikkelen.

Hvis formålet med bompengeordningen er trafikkregulering kan derfor avvisningseffekten representere en samfunnsøkonomisk ønsket effekt. Imidlertid er situasjonen i dag at alle bompengeordninger i Norge har som formål å skaffe inntekter til veiutbygging, og anvisning er da et uttrykk for sløsing med ressurser. Fra en samfunnsøkonomisk synsvinkel burde følgende retningslinjer følges:

Veiutbygging i distriktet finansieres over ordinære budsjetter. På den måten vil en uønsket avvisningseffekt hindres. Forutsetningen for at dette er en optimal løsning er at bensinprisen i utgangspunktet er på et slikt nivå at den reflekterer reelle marginalkostnader. I så tilfelle vil avvisning på grunn av bompenger være et rent nyttetap for samfunnet. I sentrale strøk gjøres bompengeordninger til et virkemiddel i trafikkreguleringen. Målsetningen må være å sikre en infrastuktur som gjør at transportarbeidet gjøres på billigste måte for samfunnet, når alle kostnader trekkes inn.

v) langsiktige miljøkonsekvenser

De langsiktige konsekvensene av utstrakt bompengefinansiering kan være at politikerne mister handlefrihet. Spesielt kan det få alvorlige følger for muligheten til å legge om politikken i en mer miljøvennlig retning. For å belyse det vil jeg ta utgangspunkt i det planlagte parkeringsanlegget under Festplassen i Bergen sentrum. Anlegget er ikke et bompengeprosjekt i tradisjonell forstand, slik jeg har behandlet det tidligere, men finansieringsformen, parkeringsgebyr, reiser samme prinsipielle spørsmål.

Forutsetningen for at gjelden ved byggingen av parkeringsanlegget skal kunne betjenes er at det skjer en trafikkvekst i Bergen sentrum på rundt 3-4% . Dette står i sterk motstrid til de sentrale signaler som er gitt i forhold til trafikkutviklingen i de største byområdene i Norge. I NVVP slås det fast at det må være et mål å redusere biltrafikken i bysentra. Liknende signaler er gitt i forbindelse med Norges oppfølging av Brundtlandskommisjonens rapport (Miljøverndepartementet (1989)). I forbindelse med det lokale oppfølgingsarbeidet i Hordaland har Miljøvernavdelingen hos Fylkesmannen satt som mål at biltrafikken i Bergen sentrum må reduseres med 30% innen år 2000.

I den grad den realiserte trafikkveksten i Bergen blir mindre enn de 3-4% som ligger til grunn for de økonomiske kalkylene av Festplassanlegget vil det medføre at hele prosjektet blir et subsidiesluk for kommunen. Hvis det derimot viser seg at trafikkveksten blir som forventet kan en vinke langt etter de miljømessige forbedringer som er etterstrebet. Byggingen av dette anlegget stiller med andre ord kommunen i en skvissituasjon, og med dagens anstrengte kommuneøkonomi er det vel ikke utenkelig at miljøinteressene vil tape? Det ligger i og for seg i kortene allerede, i og med at anlegget er planlagt bygd under forutsetning om en trafikkøkning.

Liknende politiske bindinger kan en risikere på riksplan om antallet bompengefinansierte prosjekter er stort. I dag, hvor over en tredjedel av veiinvesteringene finansieres med bompenger, er dette en reell problemstilling. Et finansieringsgrunnlag som avhenger av økt trafikk kan være det beste argumentet *mot* at det settes iverk offensive tiltak i forbindelse med biltrafikkens miljøproblemer.

Også i denne sammenheng er det mindre å frykte som følge av at veiprosjekter i sentrale strøk finansieres ved hjelp av bompenger, spesielt gjelder det prosjekter av ring-typen som de rundt Oslo, Bergen og Trondheim. De finansierer ikke nødvendigvis en spesifikk vei som det kjøres på, men snarere et transportsystem. Det er i tillegg åpnet for at pengene kan brukes til å bygge opp infrastuktur i kollektivtransporten, noe som vil kunne representere en bedre samfunnsøkonomisk bruk av ressursene enn det økt veiutbygging medfører.

BOMPENGER OG SAMFUNNSØKONOMI – EN NYORIENTERING?

Et av de bompengeprosjekter som står i køen for å bli vedtatt er det planlagte trekantsambandet i Sunnhordland. Trekantsambandet går ut på å binde sammen Sveio, Stord og Bømlo ved hjelp av tunneler og bruer. Prosjektet er kostnadsberegnet til 865 millioner kroner og skal fullfinansieres ved hjelp av bompenger.

I tabell 1 er forventet trafikkøkning gjengitt, når det forutsettes at prosjektet åpnes i 1994.

Tabell 1: *Prognose for utviklingen i trafikken på trekantsambandet.*

År	1988	1994	1994	2004	2009
Biler	1 997	2 551	3 588	6 629	7 141

Kilde: Statens Vegvesen Hordaland (1989) s. 70.

Som det går fram av tabell 1 forutsettes det en formidabel trafikkøkning på sambandet, i størrelsesorden 260% fram til prosjektet er planlagt nedbetalt i 2009. Forutsetningen er at bompengetakstene ligger på dagens fergetakstnivå. Avvisningseffekten dette forutsettes å ha kan illustreres ved at det antas en trafikk i år 2009 uten bompenger på rundt 11500 biler i årsdøgnsgjennomsnitt, det vil si en økning på rundt 60%.

Hvis prognosene for veitrafikken er riktige medfører det med andre ord en økt biltrafikk mellom Stord, Bømlo og Sveio på 475% over en 20 års periode. Som bakgrunn for denne kalkylen ligger blant annet en forutsetning om 60% trafikkvekst i Hordaland i årene 1989-2000. Landsgjennomsnittet gjengitt i NVVP ligger på 37%.

Ut fra de forutsetninger som ligger i analysen med hensyn til trafikkutvikling, anleggskostnader og realrentenivå (7-8%), er det beregnet at nedbetalingen av kapitalkostnadene vil skje på mellom 14 og 17 år. Det vil si innenfor de rammer som er trukket opp i NVVP.

Prosjektet er planlagt finansiert av et bankkonsortium med DNC i spissen. De mener prosjektet har en aksepta-

bel risiko, og er derfor villig til å fullfinansiere prosjektet, gitt at det gjennomføres etter de forutsetninger som ligger i hovedplanen.

En hovedregel i bankkretser er at prosjektet er fullt ut akseptabelt om inntektene i åpningsåret dekker realrenten på låneopptaket. Enhver videre vekst i trafikken, gitt at takstene prisjusteres, vil da bidra til at inntektene overstiger renteutgifter og at betalingen av avdrag kan påbegynnes. For trekantsambandet vil dette oppfylles om realrenten under de gitte forutsetninger er under 7.5%. I øyeblikket, med en realrente i lånemarkedet på 9-10% er ikke dette oppfylt, noe som etter DNC's mening er noe bekymringsfullt.

Et annet forhold er imidlertid av større interesse i forbindelse med de bedriftsøkonomiske kalkylene av prosjektet. Både Hordaland Vegkontor og DNC ser ikke noen særlig grunn til å operere med alternative kalkyler for en trafikkvekst som bygger på en politikk som priser bilbruk etter marginalkostnadene. Vegkontoret mener at det ikke er noen sentrale signaler som skulle tilsi at en slik politikk settes i verk. På tilsvarende måte analyserer DNC situasjonen. Det vil derfor være riktig å si at det blant aktørene i økonomien er liten tro på handling i miljøsammenheng. Dette medfører at planlegging og prosjektering lokalt i veisektoren skjer under forutsetning av at rammebetingelsene ikke forandres på dette området.

Den holdningen som gjør seg gjeldende kan muligens være realistisk, men gir ikke uttrykk for *alle* signaler sentrale myndigheter har gitt. Dette kan illustereres med et sitat fra NVVP i forbindelse med prognosene for utviklingen i biltrafikken fram mot år 2000:

> «De prognoser som presenteres i dette kapitlet beskriver forventet trafikkutvikling ved *uendret* samferdselspolitikk og forutsetninger om økonomisk vekst og trafikkutvikling. Prognosene må derfor ikke oppfattes som mål, men som et grunnnlag for Regjeringen til å utforme nødvendige samferdselspolitiske tiltak som kan sikre en forsvarlig trafikkutvikling.» (mine uthevninger, s. 21)

«En forsvarlig trafikkutvikling» må tolkes så vidt at det også gjelder spørsmålet om forurensning fra veitrafikken. Det ligger derfor klare føringer på at myndighetene i fremtiden vil legge om til en mer kostnadsriktig prising av veitrafikken.

Samferdselsdepartementet har mulighet for å stoppe prosjekter de mener ikke har et bedriftsøkonomisk fundament. I den grad de stopper prosjekter under henvisning til at en mer restriktiv politikk overfor bilismen vil medføre mindre trafikk, vil det representere en nyorientering i deres praksis. De politiske signalene i samferdselssektoren, med Samferdselsministerens varslede omlegging til mer bruk av avgifter på kjøring, representerer et skritt i riktig retning.

KONKLUSJON

Finansiering av veiutbyggingsprosjekter ved hjelp av bompenger har etterhvert fått et slikt omfang at det kan representere en alvorlig bremse på muligheten for å gjennomføre en politikk hvor det skjer en mer kostnadsriktig prising av biltrafikken. For at ikke rene bedriftsøkonomiske argumenter skal få styre norsk samferdselspolitikk i årene fremover er det derfor viktig at de kalkyler som legges til grunn bygger på en samfunnsøkonomisk optimal trafikkutvikling.

Samfunnsøkonomisk vil det være mest fornuftig å finansiere sentrale utbyggingsprosjekter med bompenger, på grunn av at avvisningseffekten vil kunne være ønskelig. Rent generelt vil økt veiutbygging generere mer trafikk, det er derfor viktig at typen prosjekter som vedtas i sentrale strøk også har et miljøperspektiv.

I utkantene vil bompengefinansiering kunne føre til uønskede avvisningseffekter. Ut fra samfunnsøkonomiske overveielser bør det derfor være best å finansiere prosjekter i utkanten over ordinære bevilgninger. Det er imidlertid viktig å peke på at det alltid må gjennomføres samfunnsøkonomiske analyser av prosjektene. I den sammenheng må det tas utgangspunkt i at prisene reflekterer samfunnets marginalkostnader, alle relevante alternativer må vurderes og alle direkte og indirekte virkninger verdsettes.

REFERANSER:

Brunstad, R.J. og Hervik, A. (1989): «Bilbeskatning og miljøpolitikk», *Sosialøkonomen,* nr 5:20-24.

Franzen, M. og Sterner, T (1989): «Bensinpriset som styrmedel i miljøpolitiken», *Ekonomisk Debat,* nr. 8:658-661.

Giske, B. (1987): «Dyrt, men nyttig – fergeavløsningsprosjekter, verdien av nyskapt trafikk sterkt undervurdert?», *Samferdsel,* nr 7:29-31

Hoel, M. (1987): «Verdien av ferjeavløsning», *Samferdsel,* nr.10:10-11.

Hordaland Vegkontor (1989): «Hovedplan – nytt riksvegsamband Sveio-Stord-Bømlo», Bergen.

Miljøverndepartementet (1989): «Miljø og utvikling – Norges oppfølging av Verdenskommisjonens rapport», *Stortingsmelding,* nr.46 (1988-89)

Rådahl, T og Steinshamn, S.I. (1988): «Rangerinskriterier i tiltaksanalyser», *SAF-rapport,* nr.4.

Skarbø, L. (1989): «Kyststamvegparsellen Sunnmøre-Romsdal. Ei kostnads/nytteanalyse.» Studentutredning Norges Handelshøyskole, våren 1989.

Samferdselsdepartementet (1989): «Norsk veg- og vegtrafikkplan 1990-93», *Stortingsmelding,* nr.32 (1988-89)

Statistisk Sentralbyrå (1989): «Simen – studier av industri, energi og miljø fram mot år 2000», Oslo.

Strand, S. (1989): «Tid i transport: Et pervertert problem?», *Sosialøkonomem,* nr.4:14-17.

Østmoe, J,H: (1989): «Måling, evaluering og aggregering av tid», *Sosialøkonomen,* nr.8:7-11.

Samvirke og ko-operativer for omsetning av oppdrettslaks? *

Omsetnings- og innkjøpskooperativer, organisert som andelslag eller samvirke, har tradisjonelt spilt en stor rolle i jordbruk og fiskerier både i Norge og andre land. I de senere år har tilsvarende andelslag (samvirke) vokst fram i oppdrettsnæringen, først og fremst i Norge og Japan. Bakgrunnen for opprettelse av kooperativer innenfor primærnæringene har vært at små produsenter skal kunne sikre seg en vesentlig del av det økonomiske overskuddet ved produksjon og markedsføring av produktene. Dersom omsetningsleddet er kontrollert av andre, vil ikke-produsenter kunne sikre seg en del av en gevinst (grunnrente) i markedet.

AV
JAN ERIK ASKILDSEN

Hovedspørsmålet som reises i denne artikkelen er hvorvidt andelslag (brukes synonymt med samvirke) har en rolle å spille i norsk oppdrettsnæring. Vi skal undersøke betingelser for at en andelslagsordning for oppkjøp[1]) og eksport av oppdrettslaks kan gi bedre resultat for oppdretterne enn om de omsetter laksen via uavhengige oppkjøpere og eksportører.

Innenfor oppdrettsnæringen er det langt færre eksportører (ca. 65) enn lakseoppdrettere (ca. 650 med konsesjon). Et særtrekk ved næringen er at den i hovedsak produserer for eksportmarkedet, og at Norge har en betydelig del av verdensproduksjonen av oppdrettslaks (ca. 60%). Det er vanlig at rollen som oppkjøper fra oppdrettsanlegg og eksportør til sluttmarkedet er kombinert. Nedenfor betraktes derfor en bedrift som er oppkjøper og eksportør.

For å fokusere på det vi oppfatter som hovedpoenget, antar vi at oppdretterne fra en selvstendig oppkjøper/eksportør (ikke-oppdrettereid) får betalt alternativkostnad. En eventuell profitt tilfaller eieren av eksportbedriften. Hvis derimot oppdretterne selv er eksportører i form av andelslag, får de i tillegg fordelt på alle medlemmer forskjellen mellom pris i markedet, med fradrag av distribusjonskostnader, og innkjøpsprisen. En mulighet er at oppdretterne i et samvirke kan velge samme salgstilpasning som en bedrift som maksimerer profitt, og derved får de denne profitten til deling. De kan imidlertid i enkelte tilfeller gjøre det bedre – eller dårligere – enn som så.

Det siste avhenger av andelslagets målsetting, som i praksis viser seg å kunne være av ulik karakter, jfr. f.eks. LeVay (1983). Foruten *profittmaksimering,* kan det være et ønske om å maksimere utbytte *(pris) pr. kilo* laks levert, eller *salgsmaksimering* under forutsetning av at virksomheten ikke går med tap. Disse målsettinger gir generelt et annet utbytte for oppdretterne enn det som er *kollektivt optimalt* for dem, som er fokus for analysen her.

Vi er spesielt interessert i å studere hvorvidt den kollektivt optimale omsetningen kan bli realisert ved desentraliserte beslutninger, og hvorvidt den avviker fra det profittmaksimerende valget. Et eventuelt overskudd i andelslaget tenkes utbetalt etter innsats i form av levert fisk, etter aksjebeholdning hvis det er et aksjeselskap, eller med et likt beløp pr. medlemsbedrift. Delingsregelen, sammen med atferdsantakelsen når det gjelder konkurrenters reaksjoner, har betydning for hvor mye laks hver enkelt medlem vil levere, og for det økonomiske utbyttet.

MODELLSKISSE FOR ANDELSLAG FOR OMSETNING AV OPPDRETTSLAKS.

Norsk oppdrettsnæring produserer laks for salg til flere geografisk atskilte markeder. For hvert av disse markeder finnes det flere eksportører. La oss anta at det i hvert geografisk atskilte marked kan etableres et samarbeid mellom selgerne, enten bare de norske dersom de har tilstrekkelig stor markedsmakt, eventuelt mellom norske og utenlandske selgere. Samarbeidet kan være uttalt eller stilltiende, men tilstrekkelig til å generere en profitt. La oss tenke oss at det gjelder f.eks. restaurantmarkedet i Frankrike der de norske eksportørene, med bakgrunn i vårt produksjonssystem (sikre leveringer fra «industriell» produksjon av laks) og et velutviklet distribusjonsnett, i alle fall på litt kort sikt kan ha et konkurransefortrinn. Etableringskostnader og mangel på tilstrekkelig nære substitutter (der produktet er definert som et gode, levert et bestemt sted, til en gitt tid) gjør at andre ikke uten videre kan komme inn på markedet. Norges store markedsandel for oppdrettslaks og en avslørt prisfølsomhet på enkelte delmarkeder, se Askildsen og Hersoug (1988), kan tolkes som at dette på kort sikt ikke er helt urimelige forutsetninger for deler av norsk oppdrettsvirksomhet.

Vi sammenlikner i prinsippet to typer av eksportører, som står overfor samme markedsforhold både ved innkjøp hos oppdretterne og salg på ferdigvaremarkedet. Eksportøren er enten en frittstående, profittmaksimer-

* Takk til en anonym konsulent for kommentarer.

[1] Fiskeoppdretternes Salgslag A/L har ifølge råfiskloven enerett på oppkjøp av oppdrettslaks. I praksis godkjenner Salgslaget de uavhengige oppkjøperne. Salgslaget er ikke involvert i eksportvirksomhet.

ende aktør som kjøper laks av oppdretterne i spotmarkedet, eller et andelslag (samvirke) eid og drevet av en gruppe oppdrettere, som driver salg av egenprodusert laks. I andelslaget bestemmer medlemmene (de oppdretterne som er med) selv medlemskapsbetingelser og økonomisk målsetting for aktiviteten. Spesielt kan de bestemme hvorvidt nye oppdrettere kan bli medlem. Det må i så fall skje på ikke-diskriminerende vilkår. Siden et andelslag også kan velge den profittmaksimerende bedriftens tilpasning, modelleres ikke den uavhengige eksportøren eksplisitt; dens tilpasning er realøkonomisk identisk med et andelslag som maksimerer profitt på eksportørleddet[2]).

Den viktigste forskjellen mellom de to typer av salgsorganisasjoner er hvordan oppdretterne blir betalt for laks de leverer, som igjen bestemmer hvem som nyter godt av en grunnrente i markedet. Fra en frittstående salgsorganisasjon blir oppdretterne i prinsippet betalt en grensekostnadsbasert pris, mens de ved et samvirke får en pris bestemt av oppkjøpers/eksportørs økonomiske resultat. Denne prisen er hva vi i det følgende vil kalle utbytte[3]).

Det er ingen eksplisitt usikkerhet i modellen. Likevel må oppdretterne ta hensyn til muligheten for nyetableringer og økt konkurranse fra spesielt utenlandske oppdrettere. En nåværende markedsmakt trenger ikke å vare over tid. Det kan ha betydning for hvorvidt en mulig markedsmakt i det hele tatt kan utnyttes. Vi antar imidlertid at det på kort sikt er etableringsbarrierer.

[2] Forutsetningen vil ha fordelingsmessig betydning, ved at eieren av eksportbedriften vil få overskuddet. Realøkonomisk er det imidlertid av liten interesse bare å vurdere hvem som får en eventuell profitt, som er identisk enten oppdretterne eller andre eier bedriften.

[3] Med utbytte forstås altså den pris pr. kilo laks som oppdretteren får.

Jan Erik Askildsen, dr. oecon. fra 1987, er forsker ved LOS-senteret i Bergen.

TILPASNINGSMULIGHETER FOR ANDELSLAGET

Andelslagets kostnader er det som minimum må betales til oppdretterne for kjøp av laks, samt distribusjonskostnader. Oppdretteren forlanger alternativkostnaden ved salg til oppkjøper/eksportør, dvs. det som netto kunne oppnås ved fortsatt å la fisken gå i mærden for salg på et senere tidspunkt. La oss anta at oppdretterne vil forlange en høyere pris pr. kilo desto mer som må leveres i en periode; begrunnet med at det koster mer å fange den siste fisken, det trengs mer overtid ved slakting, og at en må ta opp fisk som ville gitt bedre avkastning ved å bli i mærden ennå en tid. Distribusjonskostnader består av et konstant beløp pr. kilo solgt, slik at etterspørselskurven for eksportbedriften er beregnet netto for disse. I tillegg har bedriften en del faste kostnader i driften, som skyldes markedsføringskampanjer, administrasjon o.l.

Vi viser mulige tilpasninger i figur 1 nedenfor[4]). x er antall kilo laks levert til samvirket fra en representativ oppdretter, X er totalt antall kilo levert fra alle (identiske) oppdretterne, y er utbytte pr. kilo laks levert fra oppdretterne (pris til oppdretter), R'(X) er grenseinntekt for salgssamvirket og c'(x) er oppdretters grensekostnad. c''(x) er grenseutleggskurven.

De mulige tilpasninger som er skissert følger av de målsettinger for andelslaget som er nevnt over. I y^{MAX} oppnås maksimal pris pr. kilo. X^{PM} er salgsorganisasjonens profittmaksimerende valg av omsetning, mens X^{OPT} er kollektivt optimalt produksjons- og omsetningsvolum. Virkningen av individuelle (desentraliserte) beslutninger i forhold til det kollektivt (for oppdretterne) optimale er indikert med piler. I X^{FK} tar hver deltaker utbytte for gitt. De ulike tilpasningspunkter blir forklart nedenfor.

Figur 1: *Produksjon, omsetning og utbytte i et andelslag.*

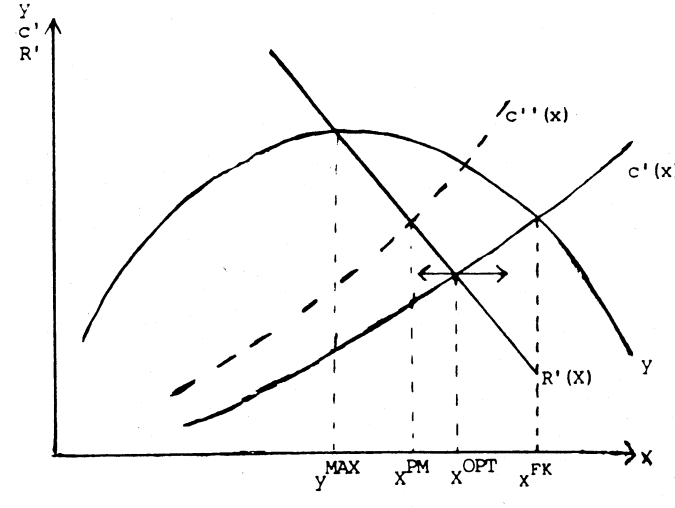

Formen på kurven merket y (utbytte eller pris) må forklares. Etterspørselskurven på det aktuelle markedet

[4] Figuren er basert på figur 4.7 i Ireland og Law (1982) og figur 1 i LeVay (1983).

er forutsatt fallende. y slik den framstår i figuren, kan tolkes som markedspris minus salgsomkostninger (markedsføring, transport, administrasjon etc.). En del av disse kostnadene er faste, de varierer ikke på kort sikt med omsetning. y-kurven er en kombinasjon av leveringspris til oppdretterne og utbytte utover denne. De faste kostnader veier tungt pr. enhet for lave omsetningstall. Derfor vil y-kurven være stigende over et visst intervall. Etterhvert som omsetningen stiger, blir betydningen av de faste kostnader mindre, og den fallende enhetsprisen vil dominere. Da blir y-kurven fallende.

Grenseinntekten R'(X) er fallende for alle X. Grensekostnaden er antatt stigende. Alle produsenter har samme kostnadsforhold og produserer/leverer samme mengde. Derfor er det tilstrekkelig å vise kostnadsfunksjonen for bare én (representativ) produsent. Grenseutleggskurven c''(x) representerer merkostnaden for samvirket ved å selge den siste enheten laks. Denne kurven må ligge over kostnadskurven.

Figuren viser at tilpasning kan variere med økonomisk målsetting. Det kan også tenkes andre målsettinger enn de som er vist i figuren (se over).

Profittmaksimering avviker fra oppdretternes nyttemaksimering

Utgangspunkt for sammenlikning kan være bedriftens profittmaksimerende omsetningsvolum. Det er i X^{PM}. Oppdretterne må minst få dekket sine stigende variable kostnader, og det blir stadig dyrere for distribusjonsforetaket å kjøpe større kvanta. Derfor vil en ikke-oppdrettereid profittmaksimerende eksportør som betaler til grensekostnad, velge den omsetningsmengde som gir likhet mellom grenseutleggskurven og grenseinntektskurven. Et oppdrettereid andelslag kan velge denne tilpasningen. Da vil oppdretterne få delt mellom seg overskuddet etter nærmere regler.

Eksportørens profittmaksimum representerer imidlertid ikke nødvendigvis det som er kollektivt optimalt for oppdretterne. For dem er der ønskelig å øke produksjonen til et nivå der den ekstra inntekt som oppnås ved siste kilo laks levert tilsvarer kostnaden ved å ta opp denne laksen på dette tidspunktet. Det oppnås i punktet X^{OPT}. Dette er til et høyere kvantum enn om salgsorganisasjonen skulle opptre som en profittmaksimerende bedrift.

Det indikerte profittmaksimerende valg, såvel som det kollektivt optimale, kan oppnås ved sentraliserte beslutninger om hvor mye hver enkelt oppdretter skal levere. Nedenfor skal vi vise at det ikke nødvendigvis kan oppnås ved desentraliserte beslutninger.

Ikke-strategisk atferd

Overensstemmelse mellom sentraliserte og desentraliserte beslutninger oppnås hvis alle medlemmer fritt kan velge kvantum, og de ikke tror de kan påvirke utbetalt utbytte. Tilpasning finner sted i X^{FK}. Dette er mest rimelig i et salgssamvirke som består av mange små oppdrettere, f.eks. om Fiskeoppdretternes Salgslag A/L i praksis fungerte som eneoppkjøper og eneeksportør[5]). Produksjon og omsetning under denne «frikonkurranseantakelsen» gir en for høy produksjon:

Det er optimalt for hver oppdretter å øke sin produksjon så lenge utbyttet (y) er større enn vedkommendes individuelle grensekostnad (c'(x)). Likhet mellom individuelle kostnader og utbytte skjer ved c'(x) = y. Verd å merke er at ved stigende grensekostnader vil de enkelte oppdrettere gå med overskudd. De mottar nemlig y kroner, som tilsvarer kostnaden for den siste kilo levert, men som er høyere enn kostnaden for tidligere levert fisk. Det innebærer at den ikke inntegnede gjennomsnittskostnadskurven i punktet X^{FK} ligger under grensekostnadskurven. Ved fri medlemstilgang, der profitt for oppdretterne blir presset ned til null, vil omsetning således bli større enn i X^{FK}.

Desentralisert beslutningstaking

Spørsmålet vi stiller nå er om det kollektivt optimale omsetningsvolumet kan realiseres ved desentralisert beslutningstaking om leveringer (hver oppdretter bestemmer selv sine leveringer).

Oppdretterne kan influere på pris for leveringer til andelslaget (de har monopolmakt) via sine kvantumsbeslutninger. De må imidlertid ta hensyn til hvordan de andre oppdretterne reagerer på deres kvantumsvalg. Vi antar en Nash-Cournot reaksjonsfunksjon. Det fører til at det blir for mye eller for lite levert:

Ved betaling i forhold til levering, er det lønnsomt for hver enkelt å levere så mye som mulig. Resultatet blir for stor produksjon, som er indikert med pil til høyre i figur 1. Mer formelt, oppdretter *i* er interessert i hvor mye den får utbetalt, dvs. yx_i. Det volum som velges maksimerer oppdretterens overskudd, gitt forventningen om de andre andelslagsmedlemmenes reaksjon. Bedriftens maksimeringsproblem er, når F er faste kostnader:

$$(1)\quad \max_{x} ((R(X)-F)/X)x - c(x)$$

Vi har at $X = \Sigma_i x_i$ og $ax/ax_i = 1$. Individuelt profittmaksimum oppnås for

$$(2)\quad (R'(X))(x/X) + y(1-(x/X)) = c'(x).$$

Et veiet gjennomsnitt av grenseinntekt og utbytte skal være lik grensekostnad. Siden $y > R'(X)$, vil det si til et kvantum $x > x^{OPT}$ når $R'(X) = c'(x)$ i det kollektivt optimale produksjonspunktet. Produksjonsnivået er ved desentraliserte beslutninger om leveringer høyere enn den kollektivt beste løsning hvis utbytte er avhengig av mengde levert. Grunnen er at oppdretterne både kan påvirke pris og sin andel i overskuddet. Ved å opptre strategisk og følge egeninteresser produseres for mye.

Det er ikke tilfellet ved lik fordeling av et overskudd

[5] Se fotnote 1. Bemerk forøvrig at tilpasningen kan gjenkjennes fra tidligere modeller for salgssamvirker i norsk landbruk, se f.eks. Munthe (1986), s. 252–254.

på alle medlemmer, indikert med pil til venstre i figur 1. Dersom utbytte deles likt pr. medlemsbedrift, er utbyttet xy for hver enkelt. Oppdretterens maksimeringsproblem er:

$$(3)\quad \max_{x} \; (R(X)-F)/N - c(x), x$$

som gir tilpasningsbetingelsen

$$(4)\quad (R'(X))(1/N) = c'(x).$$

Tilpasning skjer åpenbart til venstre for X^{OPT} siden grenseinntekt overstiger grensekostnad for N>1. Produksjonen blir lavere enn det kollektivt optimale når utbytte fordeles likt på alle. Det gjelder også om utbytte fordeles etter aksjekapital. Incentiver til leveringer er små siden oppdretterne kun beholder 1/N av verdien av den marginale leveringen. De får samme andel uansett leveringer.

Til sist bør det nevnes at punktet y^{MAX} vil være både overskuddsmaksimerende for salgsorganisasjonen og kollektivt optimalt hvis grensekostnader er konstante og de tilfeldigvis tangerer y kurven i dens toppunkt. Da blir det ingen overskudd utover det som må regnes som dekning av produksjonskostnader.

KONKLUSJON OM TILPASNING FOR ET SAMVIRKEFORETAK.

En uavhengig profittmaksimerende eksportør av oppdrettslaks vil ha incentiver til å ta imot og selge en mindre mengde laks enn det som gir størst utbytte til oppdretterne samlet. Et kollektivt optimalt kvantum kan oppnås i en omsetningsorganisasjon dersom oppdretterne blir styrt i sine leveringer av laks, dvs. enten bestemmer en ledelse leveringer, eller alle blir enige om fordeling av produksjonen over året. Ved individuelle beslutninger om leveringer, er det en tendens til at omsatt kvantum blir for lite eller for stort. Regler for deling av utbytte avgjør utfallet. Hvis overskudd (over den pris som oppdretterne f.eks. ville få ved levering til en selvstendig profittmaksimerende oppkjøper) fordeles etter størrelse på de individuelle leveringer, som er vanlig, er det en tendens til for høy produksjon, mens det motsatte vil skje hvis et utbytte betales etter aksjer/andeler ukorrelert med leveringer, eller deles likt på alle medlemsbedriftene. Det følger at det finnes en kombinasjon av de to måter å dele utbyttet på som er kollektivt optimal.

Det hevdes ikke at ovenstående analyse har universell gyldighet for norsk oppdrettsnæring. Hensikten er å vise hvordan store eksportørers atferd påvirker det økonomiske utbyttet til små enkeltprodusenter. Bemerk imidlertid at problemene knyttet til desentralisert beslutningstaking kun er relevante for delmarkeder (situasjoner) der en kan snakke om en viss grad av markedsmakt for norske oppdrettere. Det gjelder neppe i alle markeder, og heller ikke til enhver tid.

REFERANSER:

Askildsen, J.E. og Hersoug, B., Næringsstruktur i norsk fiskeoppdrett, SAF-rapport 15/88, 1988.

Ireland, N.J. and Law, P.J., *The Economics of Labour-Managed Enterprises,* St. Martins Press, New York, 1982.

LeVay, C., Agricultural Co-Operative Theory: A Review, *Journal of Agricultural Economics,* 1-44, 34, 1983.

Munthe, P., *Markedsøkonomi,* Universitetsforlaget, 1986.

Adresseendring

Har du flyttet eller skiftet jobb? Husk å melde fra til foreningen pr. brev eller telefon (02) 17 00 35.

Redaktør:
Rolf J. Brunstad

Redaksjon:
Arild Hervik
Torstein Bye
Kjell Erik Lommerud
Tone Ognedal
Jørn Rattsø
Arent Skjæveland

●

Utgitt av
Sosialøkonomenes Forening
Formann: Erik Lind Iversen
Generalsekr.: Gerd Buflod

●

Bladets adresse:
Storgt. 26 IV
0184 OSLO 1
Telefon (02) 17 00 35
Telefax (02) 17 31 55
Postgiro: 0813 5167887
Bankgiro: 6001.05.13408

●

Utkommer med 11 nummer pr. år, den 15. i hver måned unntatt juli.

Abonnement kr 380,–.
Studentabonnement kr. 190,–.
Enkeltnr. kr 60,– inkl. porto.

ANNONSEPRISER
(ekskl m v a):
1/1 side ..... kr. 2 900,–
3/4 side ..... kr. 2 300,–
1/2 side ..... kr. 1 700,–
Byråprovisjon 10%

Frist for annonser:
Den 5. i hver måned.

Forskningsrapporter:
Pr. innrykk kr. 200,–
(maks. 400 anslag)

Trykt i offset.
Grafisk Hus a/s, Bergen

Nye forskningsrapporter

Rapportene fåes kjøpt ved henvendelse til institusjonen.

NORGES BANK

Boks 1179 Sentrum, 0107 OSLO 1, tlf. (02) 31 60 00.

Scale-effects and unintended dynamics arising from banking regulations.
Av Gunnvald Grønvik.

Uønskede bivirkninger av to kredittpolitiske reguleringer analyseres.

Kvoten med *sentralbanklån* øker med bankens størrelse, og marginalrenta øker med utnyttingsgraden. Hver bank har dermed en kvote billige sentralbanklån som øker med bankens størrelse. Det viser hvordan banken optimalt skal utnytte dette.

Bankene må i noen perioder plassere *tilleggsreserver* rentefritt i sentralbanken. De pliktige reservene avhenger av utlånsveksten. Det er optimalt å senke rentene når det trues med å innføre tilleggsreserver, og eksistensen av hjemmel for reguleringa kan virke mot sin hensikt.

ISBN: 82-7553-003-2. Arbeidsnotat 1990/1. 34 s. 24. januar 1990.

The GARCH-switching simultaneous equations model: The effect of official interventions on the exchange rate volatility.
Av B. Gabriela Mundaca

Modellen som presenteres i dette arbeidet representerer en utvidelse av GARCH-klassen av modeller. I modellen spesifiseres og estimeres et sett av simultane likninger der forventning og varians på den norske valutakursen avhenger av to valgkriterier for myndighetenes intervensjon i valutamarkedet, henholdsvis kjøp og salg av fremmed valuta. Restleddene i relasjonen for forventet valutakurs antas å følge en GARCH-prosess. Denne modellen kalles en GARCH-switching modell med simultane likninger, altså en GARCH-modell betinget med hensyn på intervensjonsvalgkriteriet. Modellen anvendes på to ulike tidsserier, nemlig det nominelle NOK/USD-forhold i spotmarkedet, og den norske kurvindeksen. Estimeringen av intervensjonsrelasjonene indikerer at endringen i kursindeksen har asymmetriske virkninger på Norges Banks beslutninger om å kjøpe eller selge utenlandsk valuta. Virkningen er sterkere når NOK depresiserer enn når den appresierer.

Andre resultater er at Norges Banks intervensjoner ikke synes å ha noen effekt på variansen på NOK/USD, mens de demper variansen på valutakurven. Det siste resultatet er rimelig siden hensikten med disse intervensjonene er å holde valutakurven mest mulig stabil.

Arbeidsnotat 1989/10. ISBN 82-7553-000-8. 32 sider. 12. desember 1989.

En empirisk studie av foretakssektorens netto valutafordringer.
Av Birger Vikøren

Dette er det andre notatet fra en empirisk undersøkelse av den pengepolitiske autonomi i Norge. Det første notatet (Berg og Vikøren (1988)) inneholdt en studie av bindingen mellom innenlandsk og utenlandsk rentenivå. I foreliggende notat estimeres en forklaringsmodell for foretakssektorens netto valutafordringer. Det knytter seg spesiell interesse til sammenhengen mellom disse nettofordringene og rentedifferansen overfor utlandet. Undersøkelser fra andre land har vist at det er vanskelig å finne et rimelig estimat på den langsiktige sammenhengen mellom rentedifferansen overfor utlandet og netto valutafordringene. Våre resultater gir heller ikke grunnlag for å si noe presist om hvor sterk denne sammenhengen er. Men resultatene indikerer at sammehengen er blitt sterkere i de senere år, og at tilpasningshastigheten i disse markedene er blitt redusert.

Arbeidsnotat 1989/11. ISBN 82-7553-001-6. 73 sider. 22. desember 1989.

Retur: Sosialøkonomen, Storgt. 26, 0184 Oslo 1

162
Edvardsen Kåre Nikolai
Skytterveien 102

1370 ASKER

NORGES BANKS FOND TIL ØKONOMISK FORSKNING

I samsvar med Fondets formål kan det i juni 1990 utdeles bidrag til forskning, især anvendt forskning, på det økonomiske område, herunder også studier i utlandet i forbindelse med spesielle forskningsoppgaver. Det kan også ytes bidrag til dekning av utgifter i forbindelse med gjesteforedrag og -forelesninger innenfor det økonomiske fagområde og for deltakelse i internasjonale forskningskonferanser. Bidrag gis ikke til rene utdanningsformål.

Søknadsskjema kan en få ved å henvende seg til:

NORGES BANKS FOND TIL ØKONOMISK FORSKNING
Postboks 1179, Sentrum
0107 OSLO 1

Tlf. (02) 31 61 65

Søknadsfristen er 1. mai 1990.

Petter Jakob Bjerve
formann